

- 3 Sevgili Okuyucularımız BANKA Dergisi
- 4 Bankacılığımızda İkramiye Çekilişlerinin Açık Oturum
Mevduatın Artışındaki Tesiri
- 19 1964 de Bankaların Kazanç Durumu Prof. Dr. Zeyyat HATİBOĞLU
- 22 Türk Bankacılığında Fonların Elde Edilmesi Doç. Dr. Haydar KAZGAN
ve Kullanılması Konusunda Bir Yorum
- 27 Özel Teşebbüs ve Milletlerarası Kalkınma Lincoln GORDON'dan
Çev: Dr. Mustafa A. AYSAN
- 39 Bankacılıkta Sigortanın Önemli Hizmetleri Semih URKON
- 42 Alman Bankaları ve Para Politikası Gilbert GUENSER'den
Çev: Alp GÜRUS
- 46 Yazarların Biyografileri BANKA Dergisi
- 47 Okuyucu Soruları BANKA Dergisi

BANKA

AYLIK MESLEK ve FİKİR DERGİSİ P.K. 769 Karaköy - İstanbul

Sahibi : Banka Yayınları ve Kültür Ltd. Şti.
adına: Dr. Nezh H. NEYZİ

Yazı İşleri Müdürü : Alp GÜRUS

Basıldığı Yer : YENİLİK BASIMEVİ
Cemâl Nadir Sokak, Büyük
Milâs Han, No. 46 - Sirkeci

İdare Yeri : İmam Sok. No: 1 Kat: 5 - Beyoğlu

Yönetim Komitesi : Prof. Dr. Zeyyat HATİBOĞLU
Necdet DURAKBAŞA
Dr. Mustafa A. AYSAN
Alp GÜRUS
Dr. Nezh H. NEYZİ

Fiyatı : 2,5 TL.

Abone : Yıllık 30 TL.
Altı Aylık 15 TL.

İlân Tarifesi : Arka Dış Kapak 800 TL.
Arka İç Kapak 500 TL.
Ön İç Kapak 650 TL.
İç Sahifeler 400 TL.

Abone ve ilân bedelleri Derginin T.C. Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesindeki 768 numaralı ve T. İş Bankası A.Ş. Parmakkapı Şubesindeki 271 Numaralı hesabına gönderilebilir.

Dergimize gönderilen yazılar yayınlansın yayınlanmasın iade olunmaz. Yayınlanan yazılar rızamız olmadan iktibas edilemez.

Haberleşmelerin, «BANKA, Aylık Meslek ve Fikir Dergisi P.K.769 Karaköy İstanbul» adresi ile yapılmasını rica ederiz.

Basıldığı Tarih: 31/1/1966

SEVGİLİ OKUYUCULARIMIZ

Dergimiz bir yıl kadar önce, Ocak/1965 sayısında, «Bankacılığımızda İkramiye Çekilişleri - Piyangoculuk» anketinin sonuçlarını sizlere arz ediyor, kendi görüşlerini de açıklıyordu.

Biz o zaman «Bankacılığımızda Piyangoculuk» hevesine, hasta bir bünyenin bir çeşit arazi olarak parmak basmıştık.

Hergün radyolarımızı ve başka reklâm araçlarını kaplayan bu heves-te bankacılıkla bağdaşmaz bir taraf, yadırganacak bir yan olduğunu halkın sağduyusu da hissetmektedir. Bankaların ve bankacılık sistemimizin durumu, yalnız meslekten olanları veya iktisatçıları değil, şüphesiz ki, büyük halk kütlesini de ilgilendirmektedir.

İşte bu yüzden «Bankacılığımızda İkramiye Çekilişlerinin Mevduatın Artışındaki Tesiri» Dergimizin teşebbüsü ile Sayın Abdi İpekçi tarafından İstanbul Radyosunda, Ocak/1966 ayı haftasında, bir «açık oturum» un konusu yapılmıştır.

Açık oturuma Anadolu Bankası Genel Müdürü Macit Kayra, Yapı ve Kredi Bankası Müşavirlerinden Kemâl Türkömer ve Dergimizden Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu katılmışlardır.

Açık oturumu bu sayımızda sizlere aynen veriyoruz.

Zamanın yetersizliği konuşmacıları bütün fikirlerini açıklayabilme imkânından yoksun bırakmıştır. Sayın Zeyyat Hatiboğlu gelecek sayımızda açık oturumda söylemeğe fırsat bulamadıklarını «BANKA» da yayınlacaktır. Dergimiz, öteki konuşmacıların da bu konudaki aydınlatıcı fikirlerine sütunlarını açık tutmaktadır.

Sevgi ve Saygılarımızla

BANKA Dergisi

BANKACILIĞIMIZDA İKRAMIYE ÇEKİLİŞLERİNİN MEVDUATIN ARTIŞINDAKİ TESİRİ

A ç ı k O t u r u m

Yöneten : Abdi İpekçi

Konuşanlar : Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu (Türk Ticaret Bankası İdare Meclisi Azası)
Macit Kayra (Anadolu Bankası Genel Müdürü)
Kemal Türkömer (Yapı ve Kredi Bankası Genel Müşaviri)

Abdi İpekçi :

«— Bankalarımız tasarruf sahiplerinin paralarını kendi kasaları na çekebilmek amacıyla türlü tedbirlere baş vurmaktadırlar. Bunların en önemlisi her halde para yatırımlara vaad edilen ev, apartman daire si ve pra gibi ikramiyelerdir. Başlangıçta sadece bir kaç özel banka tarafından benimsenen bu yola zamanla muhafazakâr sanılan bankalar la birlikte resmi bankaların da baş vurdukları veya baş vurmak zorun da kaldıkları görülmüştür. Bankaların bu suretle verdikleri ikramiye lerin halk arasında rağbet gördüğü ortadadır. Ancak ikramiyelerin git tikçe artması ve bankalar arasındaki rekabetin bir ikramiye yarışması halini alması, bazı iktisatçılar tarafından sakıncalı bulunmuş ve mese le özellikle bankacılık çevrelerinde tartışılmağa başlanmıştır. Bazıları na göre ikramiye sistemi son yıllarda bankacılıkta sağlanan gelişmenin en büyük âmilidir ve küçük tasarrufların bankalarda toplanması ancak bu sayede mümkün olmuştur. Diğerleri ise bu iddiaları mübalâgalı bul makta, aksine ikramiyeciliğin bankacılığımızda menfi etkiler yarattığı nı ileri sürmektedirler. Son zamanlarda yeniden alevlenen bu tartışma ların iktisadî yönünün yanında, bankalara para yatıran tasarruf sahiplerini doğrudan doğruya ilgilendirdiğini de düşünerek meseleyi bu akşamki açık oturumumuzda ele almayı uygun bulduk.

Bankalarımızın dağıttıkları ikramiyelerin zararlı olup olmadığını iki tecrübeli bankacımız Sayın Macit Kayra ve Sayın Kemal Türkömer ile Bankacılık alanında ihtisası bulunan bir iktisatçımız, Sayın Profesör Zeyyat Hatipoğlu şimdi huzurunuzda tartışacaklar.

(*) Dergimizin teşebbüsü ile 5. Ocak, 1966 tarihinde İstanbul Radyosunda verilmiştir.

Efendim, müsaade ederseniz önce ikramiye sisteminin bankacılığımıza ne zaman, nasıl girdiğini ve bugüne kadar nasıl geliştiğini kısaca inceleyelim. Kemal Bey, bizi bu hususta aydınlatmanızı istirham ediyorum»

Kemal Türkömer :

«— Efendim, Memleketimizde millî bankacılık Batı Memleketlerine kıyas edilince çok uzun bir maziye sahip değildir. Millî Bankacılığın inkişafı Cumhuriyetle başlar. Halen Memleketimizde 40 millî banka ve 5 de yabancı banka çalışmaktadır. 40 millî bankadan yalnız 7 si Cumhuriyetten evvel, diğerlerinin hepsi Cumhuriyetten sonra kurulmuştur. Memleketimizde mevcut 45 bankadan 41 i yalnız tasarruf mevduatı kabul eder, tasarruf mevduatı kabul eden 41 bankadan da 31 i tasarruf mevduatına kur'a ile ikramiye dağıtır. Tasarruf mevduatını teşvik için ikramiye verilmesi de Cumhuriyetten sonra başlamıştır. Ancak bankaların tasarruf mevduatını teşvik için ikramiye vermeleri usulü daha ziyade 1945 yılından sonra bankalarımızda bir sistem haline gelmiş ve bu tarihten sonra bankalar para ikramiyeleri yanına ev, mesken ikramiyesini de katarak tasarruf mevduatının bankalara gelmesini sistemli olarak teşvik etmeğe başlamışlardır. Memleketimizde tasarruf mevduatını teşvik ikramiyeleri görüşüme göre üç safha arzeder. Birinci safha 1945 ile 1954 arasındaki devre. Bu devrede bankalar serbestçe ve kendi ölçü ve tedbirlerine göre ikramiye dağıtmışlardır. İkinci safha 1955 ile 1958 arasındaki devre, bu devrede bankalar kendi aralarında Merkez Bankasında toplanarak bir «centilmen anlaşması» yapmışlardır. Buna dayanarak tasarruf mevduatına ikramiye vermişlerdir. Üçüncü ve halen de devam eden safhadır ki, bu da bugün yürürlükte olan Bankalar Kanununun hükümlerine istinaden tasarruf mevduatı sahiplerine kur'a ile ikramiye dağıtılan devredir ki, 1959 dan beri devam etmektedir.»

Abdi İpekçi :

«— Bu son devrenin öncekilerle farkı nedir?»

Kemal Türkömer :

«— Efendim ikramiyelerin kanunî oluşudur. İkramiyelerin kur'a ile dağıtılması Bankalar Kanununun bir hükmü ile reel bir hale gelmiştir.»

Abdi İpekçi :

«— Kanunî olmaktan başka bir farkı var mı önceki durumlarla?»

Kemal Türkömer :

«— İkramiyeler, centilmen anlaşması ile ölçülere bağlanmıştır.

Banka kredilerini Tanzim Komitesinin kararıyla verilecek ikramiyelerin nisbeti tesbit edilmiş, bir takım formaliteler bağlanmış, kanun müeyyidesi altına da alınmış ve kanuna dayanarak techiz edilmiş bir sistem halindedir bunlar. Bu 41 bankanın tasarruf mevduatı kabul ettiğini ve 31 inin de ikramiye verdiğini bundan evvel arz etmiştim. 1965 sonunda bankalarımızda mevcut tasarruf mevduatı 7 milyar 518 milyon liradır. Bunun % 99,9'u yani 7 milyar 450 milyon lirası ikramiye dağıtan bankalarda, % 1 den aşağısı, % 0,91 i de ikramiye dağıtmıyan bankalardadır.

Halkımız tasarruf mevduatını ikramiye dağıtan bankalara yatırmaktadır. Bu arzettiğim rakkam ve nisbetler de bunu gösterir. Ve tasarruf mevduatı devamlı olarak artmaktadır. 1964 sonunda 12 milyara ulaşmış olan tasarruf mevduatı 1945 başında, yani 1944 senesi sonunda Türkiye umumi mevduatı 498 milyon liraydı. Bunun içerisinde tasarruf mevduatı 185 milyon liraydı. Yani % 37 si idi 1964 senesi sonunda 12 milyara çıkan mevduat içerisinde tasarruf mevduatı % 63 bir pay almaktadır.»

Abdi İpekçi :

«— Teşekkür ederim. Zeyyat Bey sizin bu ikramiye sistemi konusunda görüşünüz nedir? Sizce herhangi bir zararı olmakta mıdır bankacılığımızda bu ikramiye sisteminin?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, benim de kanaatıma göre ikramiyecilik Türkiye Bankacılığına bugüne kadar belki faydalı bazı hizmetler yapmıştır. Fakat bu hizmetleri yanında bankaların ikramiye dağıtmasının mevduat üzerinde çok daha büyük menfi tesirleri olmuştur. Eski yıllarda ikramiye dağıtmanın belki çok ufak bir ölçüde faydalı olduğu söylenebilir, fakat 1966 yılında bu ikramiye sisteminin faydadan çok bankacılık sistemimize zarar ifa ettiğine kat'i olarak inanmaktayım.»

Abdi İpekçi :

«— Nedir sizce zararları?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, evvelâ umumiyetle Türkiyede hakim olan bir düşüncüyü reddetmekle işe başlamak istiyorum. Sanılıyor ki, bu ikramiyeler dolayısıyla Türkiyede mevduat artmıştır. Kanaatımca iki şeyi birbirine karıştırıyoruz. Hernekadar Kemal Türkömer Beyefendinin de belirttiği gibi bankacılığımız son 10-15 yılda çok esaslı bir ilerlemeye mazhar olmuşsa da, bu ilerlemede bankaların vermiş olduğu ikramiyenin önem-

li bir tesiri olduğuna inanmıyorum. Hakikaten 1950 yi bir mebde, başlangıç senesi olarak alırsak 1950 ile 1964 senesi sonu arasında yani şu son 15 senelik devre içinde bankacılığımız esaslı bir gelişme göstermiştir. Meselâ, reel olarak mevduat 1950 senesi 100 kabul edilirse, 1964 senesinde 344 e, banka kredileri 321 e çıkmıştır. Yani aşağı yukarı bankacılık sistemi reel olarak paranın kıymetindeki değişmeler bakımından bir düzeltme yapmak şartıyla, 3,5 misli ileriye gitmiştir. Fakat bu ileri gitmede ikramiye sisteminin ehemmiyetli bir tesiri olduğuna inanmıyorum. Bu inancımı da desteklemek bakımından şu hususları ileri sürmemiz mümkündür. Çünkü efendim, hepimizin gayet iyi bildiği gibi, senelerden beri gittikçe artan bir şiddetle bu ikramiye sistemi devam ediyor. Öyle olduğu halde mevduatın artış hızının çok değişik olduğunu görüyoruz. Yani ikramiyeler mütemadiyen artıyor, teşvik unsurları mütemadiyen geniş çapta karşımıza çıkıyor. Halbuki mevduat buna aynı şekilde cevap vermiyor. Bir bakıyorsunuz bazı senelerde, bazı aylarda mevduat müthiş artıyor. Bunun en tipik misalini 1964 de görmek mümkündür. 1964 senesi bankaların ikramiye vermek suretiyle girişmiş olduğu rekabetin en şiddetli olduğu bir seneyi gösterir. Malûm meşhur «devler» o senelerde ortaya çıkmışlardır. Buna rağmen 1964 senesinin ilk on ayında mevduatta bir kuruşluk bir artış dahi görülmemiş, bilâkis mevduat azalmıştır. Halbuki onuncu aydan itibaren mevduatın arttığını görüyoruz ki, başka sebeplerle...»

Abdi İpekçi :

«— Yalnız affedersiniz sözünüzü kesiyorum, 1964 yılında mevduatın artmamasına sebep olan başka hususlar, başka hadiseler var mı?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Evet efendim, onlara geleceğim. Çünkü, 1964 senesinde mevduatın artmamasını icap ettiren sebepler, mevduatın artmamasını mucip olmuştur. Bu mevduat serilerini 1950 ye kadar, hattâ daha eski senelere kadar geriye götürdüğümüz zaman mevduatın Türkiyede hangi âmiller tesiriyle arttığını, hangi âmiller tesiriyle artmadığını gayet rahatlıkla görüyoruz. Şimdi bir kaç kelime ile bu âmilleri söyleyeyim: Türkiyede mevduat esas itibariyle iki âmilin tesiri altındadır. Birincisi, Memlekette yapılan tasarruflara tabidir. Umumiyetle Memlekette yapılan tasarrufların muayyen bir kısmı mevduat olarak bankalara şu veya bu şekilde gidiyor. İkinci âmil de Memleketteki likidite durumudur. Memleket ekonomisinin likiidtesi bol olduğu yıllarda, yani Memlekette bol para bulunduğu yıllarda mevduatın arttığını görüyoruz. Bu meseleleri istatistik usulleriyle tetkik ettiğimiz zaman, bu iki sebeple mevduat artışı arasında çok yakın bir ilgiyi, çok yakın korelasyonu ilmi olarak tesbit etmek mümkün olmuştur. Ayrıca şu hususa da bilhassa işaret

etmek istiyorum. Mevduat esasında 1954, yahut 1955 senesinden itibaren Türkiyede reel olarak artmamıştır. Yani 1954 den itibaren 10 seneden beri Türkiyede mevduat artmıyor, bilâkis bir bakıma azalıyor. Bu, belki bir parça tezat gibi görünebilir. Çünkü mevduatın artıp artmadığını mevduatın lira olarak az veyahut çok olmasıyla izah etmemeliyiz. 1956 senesinde mevduat milli gelirimizin % 20 sini tutuyordu. Halbuki o zamandan bu zamana kadar mevduatın bu nisbeti azalmış, meselâ 1964 senesinde bu nisbet % 17,5 a inmiştir. Yani 1956 senesinde ulaşılan nisbet -ki bu nisbet yüzde 20 idi- hiçbir zaman aşılmadı. Bilâkis daima o zamandan bu zamana mevduatın azaldığını görüyoruz.

Ayrıca mevduatı piyasadaki para miktarı ile mukayese ettiğimiz zaman yine aynı manzara ile karşılaşırız. Meselâ, 1954 senesinde mevduat piyasadaki paraya nisbetle 2,12 iken, 1964 sonunda bu nisbet 1,88e inmiştir. Yani mevduat para ile mukayese edildiği zaman da nisbi olarak artmamıştır, gerilemiştir. Halbuki 1955 ile 1965 arasında ikramiyecilik son derece gelişmiş, bankalar bu suretle esash bir rekabete girişmişlerdir.»

Abdi İpekçi :

«— Son olarak bir hususu daha sormak istiyorum. Biraz önce Kemal Beyin verdiği bilgilere dayanarak, Kemal Bey dedi ki, mevcut 41 bankanın 31 i ikramiye sistemini uygulamaktadır ve mevcut mevduatın da % 99,9u bu ikramiye sistemini tatbik eden 31 bankada toplanmıştır. Ayrıca bu rakkamların ifade ettiği bir mâna yok mu?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Kanaatimce yoktur efendim. Çünkü yabancı bankalar esasında mevduata ikramiye vermiyorlar. İkramiye vermeyen mahalli bankalar da zaten mevduat o kadar küçüktür ki, verseler ne olacak.

Abdi İpekçi :

«— İkramiye yapmasalar da zaten mevduat gelmiyor diyorsunuz?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Bir nebze daha bahsedeyim mi?»

Abdi İpekçi :

«— İsterseniz bu noktada cevaplarını rica edeyim Beyefendiden. Ondan sonra menfi tesirlerinin tartışılmasına geçelim.»

Kemal Türkömer :

«— Efendim, müsaade ederseniz arz edeyim. Sayın profesörün noktaî nazarına müsamahalarına sığınarak iştiraketmiyorum. Çünkü

Memleketimizde umumiyetle mevduatın artışında işaret buyurdıkları âmillere nazaran söyledikleri rakkamlara mukabil bendeniz de bazı rakkamlar arz etmek isterim.

Meselâ, mevduatın tekâmülüne işaret buyurdular. Mevduata gayri-safi milli hasıla, krediler, hattâ kendi görüşüme göre Devlet harcama - ları ve sair değişmeler âmil olmaktadır. Benim elimde mevcut bir endekse göre 1949 senesini 100 olarak kabul ettiğimiz takdirde, gayri safi milli hasıla 737 ye, emisyon 618 e, Devlet harcamaları 745 e, toplam krediler 1318 e, toplam mevduat 1266 ya yükselmiştir. Bunların arasında tasarruf mevduatının yükseliş i 1483 e varmıştır. Bu rakkam 1964 de toplam mevduatta 1315, tasarruf mevduatında 1596 dır. Bendenizin kanaatine göre, bütün bu artan âmiller arasında en yüksek neticeyi tasarruf mevduatının vermiş olması, bu tasarruf mevduatının artışında halkın bankalara alışması, banka hizmetlerinin halkın ayağına gitmesi, ş u - be adetlerinin çoğalması gibi âmillerin yanı başında bankaların verdikleri ikramiyelerde de aranmak lâzım geldiği kanaatindeyim.

Sonra bu ikramiye verme sistemi yalnız bizim Memleketimize has bir hususiyet de değildir. Bir çok yabancı memleketlerde ikramiye dağıtılmaktadır. Dünya bankalarının hatta bu ikramiyeler etüd edilmiştir, tasarruf mevduatının ve umumiyetle mevduatın artışındaki amillerin arasında ikramiye sistemi de serdedilmiştir. Müsaade ederseniz bir kaç da misâl arz edeyim. Meselâ 1961 yılından beri İsveçte kura ile ikramiye dağıtılmaktadır. Batı Almanyada tasarruf mevduatına prim ve ikramiye verilmektedir.

Sonra bendeniz mevduatın 1954 senesinden bu yana artmamış bulunmadığı noktai nazarına yine müsamahalarına sığınırım Muhterem Profesörümüzün katılmamaktayım. Mevduat devamlı olarak artmaktadır.»

Abdi İpekçi :

«— Yalnız Zeyyat Bey milli gelirin artışına göre mütalâa etti»

Kemal Türkömer :

«— Efendim, bendeniz de aynı şeyi arz ettim. 1949 a nazaran milli hasıla 737 ye çıkmıştır. Toplam mevduat 1266 ya çıkmıştır.»

Yalnız burada tabii mevzuu dinleyen mevduat sahiplerini bu kadar fazla rakkama boğmak istemiyorum. Fakat temas buyurdıkları için bazı rakkamlar veriyorum.»

Abdi İpekçi :

«— Hayır ben o bakımdan arz etmedim de. Ben şahsen şimdi ş aşı r -

mış durumdayım. Hangi rakkam'lar neyi ifade etmektedir? Eğer mü -
saade ederseniz Macit Beyin fikrini alayım.»

Macit Kayra :

«— Efendim mevzuu muhtelif açılardan mütalâa etmek mümkündür. Evvelâ bankaların mevduat celbi için, tasarrufu teşvik ikramiyesi usulüne baş vurmaları emniyet ve itimad üzerine kurulan müesseseler olmak itibariyle, bankaların mahiyetleri ile pek bağdaşmakta değildir. Mudilerin bir bankaya para yatırmaları bir takım cazip ikramiyelere ve vaadlere değil bankanın çalışmaları ve muhitte kazandığı itimada, fonksiyonunu ifadaki mükemmeliyete dayanmalıdır. Prensip esas bu olmalıdır.»

Abdi İpekçi :

«— Tatbikat sizce böyle midir Türkiyede?»

Macit Kayra :

«— Şimdi onu arzedeyim efendim. İkramiye sistemi Türkiyede küçük tasarrufun bankalara akmasına ve bunların iktisadî manada kıymet kazanmasına vesile olmakla beraber bu mesleğin geleceğini zedeleyecek bir istidda sahiptir. Türkiyedeki tatbikat ikramiye sistemine büyük bir yer verilmesi mahiyetindedir. Bu, esas itibariyle bankacılık prensibile bağdaşmamaktadır. Ama bunun yanında bazı hususları da nazarı itibara almak lâzımdır. Herşeyi zaman ve mekân ölçülerinde mütalâa etmek icap eder kanaatindeyim. Türkiye iktisadî değere sahip tasarruflar bakımından az gelişmiş bir memleket sayılmak lâzım gelir. Türkiyede iktisadî manada mevduat şeklindeki birikmelerin ikramiye usulünün tatbikinden sonra geliştiğine kaniim. Bu kanaatimce bir gerçektir. İkramiye usulüne rağmen mevduatın artmadığını iddia edenlere karşı, bu usulün olmamasının azaltıcı tesirler yapması ihtimalini ileri sürmek mümkündür. Kaldı ki, ikramiye usulünün mevduatın artmasında Türkiyede büyük bir âmil olduğu kanısındayım. İçinde bulunduğum meslekteki müşahedelerim bu şekildedir. Rakkamlar da yine kanaatimce bunu ifade etmektedir. Tasarrufların bankalarda mevduat şeklinde toplanmasını teşvik etmek, diğer bir deyimle küçük tasarrufların bankalarda toplanması suretiyle sermaye terakümünü sağlamak bence isabetli olmuştur ve asıl mühim noktalardan biri de, halkı bankaya alıştırmıştır. Bugünkü alışkanlığı, itiyadı banka ikramiyelerine borçluyuz demek yersiz bir mütalâa olmaz zannediyorum.

Türkiye içinde bulunduğu şartlar bakımından ikramiye sisteminde sermaye birikmesi konusunda çok istifade sağlamıştır. Yalnız burda bir noktayı teklif etmek mümkündür. Bence tasarruflar muhtelif şekiller-

de olur. Bilhassa şu üç grup üzerinde duracağım; tahvil, hisse senedi ve mevduat. Bir Memlekette bunlar arasında bir balâns olmasında iktisadî bünyenin sağlamlığı bakımından çok faydaları vardır. Hisse senedi şeklinde tasarruflar bizim Memlekette çok azdır. Bunu teşvik edecek bir formülün çok faydasını görmemiz mümkündür.»

Abdi İpekçi :

«— Bankaların ikramiyelere nakit para verecekleri yerde hisse senedi vermeleri düşünülür mü?»

Macit Kayra :

«— Etüd etmiş değilim, yalnız bu, hakikaten benim de dikkatimi çekti. Enteresan buldum bu noktayı nazarınızı. Her halde hisse senetlerinin de tasarruflardan bir pay alması Memleketteki iktisadî selâbet bakımından, sağlamlık bakımından çok faydalı olur.»

Kemal Türkömer :

«— Efendim, müsaade ederseniz ben bir noktayı arz etmek isterim. Memlekette henüz kurulmuş bir sermaye piyasası mevcut değildir. Halk bugün tercihi eve yapmaktadır. Halkın bugün mesken ikramiyelerini tercih etmesi de meskene olan halkın ihtiyacından doğmaktadır. İkramiyelerin hiçbir faydası olmadığı mevzuunu ele aldığımız zaman şu rakamı bendeniz arz edeyim ki, 1933 senesinde 147 bin tasarruf mevduatı mudii vardı; bugün tasarruf mevduatı mudilerinin adedi 5 milyona çıkmıştır. Demek ki, 5 milyon kişinin bankada hesabı mevcuttur. Sonra dağıtılan ikramiyelerin tasarruf mevduatına verilen miktarının bankaların maliyetlerine tesir etmesi gibi bir ifade de bulundular zannediyorum Sayın Profesör. Böyle bir şey söylemiş miydiniz?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Söyleyecektim ama...»

Kemal Türkömer :

«— Müsaade ederseniz sizin temas buyuracağımız bu hususa ben hemen cevap arz edeyim...»

Abdi İpekçi :

«— Müsaade ederseniz bu noktayı menfi tesirlerin tartışılmasına bırakalım. Ben öyle zannediyorum ki, şu anda tasarrufların artmasında ikramiyeciliğin tesiri hususunda yaptığımız münakaşaları bir noktada toplamak mümkün olacak. Bankacılarla iktisatçılar arasında bir görüş ayrılığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Bankacılara göre bankalardaki ta-

sarrufların artmasında ikramiyeciliğin müsbet rolü vardır. Yalnız Macit bey belki, biraz daha farklı bir görüşe sahiptirler. Prensip itibariyle birleşiyorlar. Bu sistemin prensip yönünden bankacılıkla bağdaşmadığını kabul etmekle birlikte, değil mi Macit Bey?»

Macit Kayra :

«— Evet...»

Abdi İpekçi :

«— Tasarrufların arttırılmasını ve Türkiyenin özelliğini de dikkate alarak bu sistemin faydasının kabul edilmesi gerektiğini belirtti. Zeyyat Bey, bu açıklamalardan sonra fikrinizin değişip değişmediğini bilmiyorum. İsterseniz o husustaki fikrini sorup bundan sonra menfi fikri konuşalım...»

Macit Kayra :

«— Yalnız burada bir nokta vardır. Zeyyat Beyin ifadesindeki bu 1964 senesinde mevduatın 10 ay müddetle artmaması sebepleriyle Kıbrıs hadiseleri arasında yakın bir alâka olduğuna kati olarak kanaatim var. Sonra mevduat artmasıyla ilgili plâsman artmaları, bunu da kabul etmek lâzımdır kanaatindeyim. Sonra ikramiye sisteminin azalmayı önlemesi ihtimalini de birlikte düşünmek lâzım gelir. Yani tasarrufu teşvik ikramiyeleri olmasaydı acaba mevduat bugünkü seviyesini muhafaza edecek miydi ?Şüphesiz etmeyecekti...»

Abdi İpekçi :

«— Buyrunuz Zeyyat Bey... Bu iddialara karşı cevabınız ve menfi tesirleri...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— 1964 senesindeki mevduat artmayışını Kıbrıs hadiselerine bağladılar Macit Beyefendi. Ona cevap vereyim. Benim kanaatimce politik hadiselerin, psikolojik hadiselerin Türkiyede mevduat bakımından tesiri hiç denecek kadar azdır. O halde Kıbrıs hadisesinin önemli bir tesiri olmadığını rahatlıkla isbat edebiliriz. Ben 15 yıllık bütün mevduat serilerini tetkik ettim. Bu 15 yılda bir çok politik, psikolojik hadiseler oldu. Bütün bunların mevduat üzerine yaptığı en yüksek tesirin % 2-2,5 civarında olduğunu fiilen tesbit etmiş durumdayım. Fakat bu meseleleri bir tarafa bırakıyorum. Şimdi zaten asıl konumuz için ehemmiyetli tarafı da bu...»

Kemal Türkömer :

«— Yalnız bu mesele çok mühimdir Beyefendi!. Yani sizin bu de-

diğinin mevzu bilhassa iç ve dış hadiselerin mevduat çekilmesinde tesiri olmadığını söylüyorsunuz...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim...»

Kemal Türkömer :

«— Bilâkis Beyefendi, siz sene sonu rakkamlarına göre bunları söylüyorsunuz...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Hayır efendim...»

Kemal Türkömer :

«— Ben içinde yaşayan bir arkadaşınız olarak; 6-7 Eylül'den başlayarak en basit hadiselerde dahi mevduat çekilişlerinin büyük hassasiyetlerine her banka kendi ölçüsünde ve mevduat sahiplerinin hususiyetlerine göre şahit olmuştur. Merkez Bankası bu hadiselerin devamı sırasında günü gününe mevduatın miktarlarını takip etmiş ve hazırlıklı bulunmuştur. Bankaları tatmin etmek için. Bu aşağı yukarı %20 ile 30-35 arasında mevduat çekilişlerine sebep olan hadiselere şahit olduk biz.»

Abdi İpekçi :

«— Bu noktadaki tartışmayı müsaade ederseniz burada keselim. Çünkü bunun tartışmasına girersek, az kalan vaktimizin diğer temas etmek istediğimiz konulara ayrılması ihtimalini ortadan kaldıracaktır. Bu bakımdan çok enteresan konu, bunu da ele almak lâzım. Fakat asıl bu ikramiye meselesinin tartışılmasını yaptığımıza göre müsaade ederseniz, oraya dönelim. O noktadaki fikirlerimizi bir sonuca bağlamağa çalışalım.»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, bugün Türkiye Bankacılığı çok pahalı çalışan bir sistemdir. Ortalama olarak % 3 ödemek suretiyle mevduatı alır ve ortalama olarak % 14-15 faizle mevduatı kredi olarak verir. Buna rağmen Türkiye bankacılık sistemi de orta derecede kârlı bir sistemdir. Yani Türkiyedeki bankalar çok da kolay kazanmazlar. Bu kadar çok fark olduğu halde, Aldıkları faiz ile verdikleri faiz arasında normal, bir makul kazançları mevcuttur. Demek ki, Türkiye bankacılığı çok pahalı çalışıyor ve faiz hadlerinin % 14-15 olması da iş hayatına hakikaten mutazarrır etmektedir. İş adamlarına bilhassa hususî sektörün kalkınması-na esaslı bir engel teşkil etmektedir. Yani bu yüksek faiz hadlerinden

yakınmıyan iş adamı olacağını, bilhassa uzun vadeli sermaye yatırımı yapacak iş adamının olacağını tahmin etmem. Şimdi asıl mesele Türkiye bankacılık sisteminin neden bu kadar pahalı çalıştığını izah etmeğe geliyor. Kanaatim odur ki...»

Kemal Türkömer :

«— Yalnız Beyefendi bu ikramiyelerin maliyet yönünden tesiri çok düşüktür.»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Oraya geliyorum beyefendi, söyleyeceğim. Şimdi acaba Türkiye bankacılık sisteminin bu derece pahalı çalışmasında ikramiyecilik ne dereceye tesirli olmuştur. Kemal Beyefendinin buyurdukları gibi verilen ikramiyeler, mevduat rakkamının % 1 ini dahi bulmaz. Fakat esasında mesele bu da değildir. Bu ikramiyeleri vermek için yapılan rakkamları para olarak hesaplarsak, bu ikramiyeleri vermek için yapılan memurların çalışmasını hesaplarsak bu nisbetin çok daha yüksek olduğunu görürüz.»

Kemal Türkömer :

«— Efendim müsaade buyursunlar. Bendeniz hem arz edeyim, vaktimizin daraldığını görüyorum. O da yüzde yarımı bulmaktadır. Bütün reklâm masrafları. Ama bankalar, ikramiye sisteminin kaldırıldığı kabul edilse farzı mahal, hiç reklâm yapmıyacaklar mıdır? Bankalar yine kendilerini tanıtmak için reklâm yapmağa devam edeceklerdir. Reklâm yapacaklardır. Reklâm ticarî hayatın ayrılmaz bir unsurudur.»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, ben bitirmedim; daha başka sebepler de var. Fakat bu sebepler bir araya gelince yüzde yarım, bir araya gelince yüzde 1 olur, 1.5 olur...»

Kemal Türkömer :

«— Yok beyefendi biri geçmiyor.»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Ayrıca memurların çalışmasını, mektup gönderilmesini, ikramiye sahiplerine... v.s. bunlar da hesaplara ilâve edilirse. Fakat asıl benim üzerinde durduğum o değil. Benim asıl üzerinde durmak istediğim nokta ikramiye keşidesi dolayısıyla bankalarımızın şube sayısındaki lüzumsuz meydana gelen artıştır. Şube sayılarının artması bankaların esaslı surette masraflı çalışmasını icap ettiriyor. Meselâ bankacılık hiz-

metleri son 15 yılda 3,5 misli arttığı halde bir şubeye düşen bankacılık hizmetlerinde hiçbir artış husule gelmemiştir, bu devre içinde.»

Abdi İpekçi :

«— Zeyyat bey bu şubelerin artışı doğrudan doğruya ikramiye sisteminin, artışına mı bağlıdır. Yoksa...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim bankalar fazla mevduat alabilmek için ister istemez fazla şube açmak yoluna gitmişlerdir.»

Kemal Türkömer :

«— İkramiye mevzuu değil de rekabet mevzuu...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, mevduat almak yönündeki rekabet.»

Kemal Türkömer :

«— Efendim ben deniz buna da iştirak etmiyorum. Zaman kısadır, arz edeyim, Türkiyede 1906 tane banka şubesi vardır. Bu şubelerin 660 tanesi Ziraat Bankasına aittir. Ziraat Bankasının ifa ettiği fonksiyon itibariyle bunu çıkaracak olursak koskoca 30 küsur milyon nüfuslu bir Memlekette bu kadar geniş bir saha içinde bu kadar şube adedinin hatâ ben deniz az olduğuna kaniyim. Çünkü şube yalnız mevduat toplamak için açılmaz, şube açılmasının mevduatın masraflarının artmasında âmîl olduğu kanaatinde ben deniz değilim.»

Abdi İpekçi :

«— Efendim müsaade ederseniz ben deniz diğer hususlardaki...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Şimdi bankacılık son derecede pahalı çalışıyor ve bu pahalı çalışmasında banka şubelerinin artmasının büyük tesir vardır. Nitekim, meselâ mevduat 100 den 344 e, ikrazat 100 den 321 e çıktığı halde, banka şubeleri aynı devrede 100 den 324 e çıkmıştır. Dolayısıyla her banka şubesi başına düşen mevduat ve iş hacminde bir genişleme olmamıştır. Halbuki bu arada banka masrafları artmıştır. Nitekim banka masraflarında artış o kadar yüksektir ki, bugün senelik banka masrafları, banka mevduatının yüzde 10 undan daha yüksek bir oranını tutmaktadır. Halbuki bankacılık sistemi...»

Kemal Türkömer :

«— Efendim mevduatın artışı ile ilgisinden ziyade kıymetli Profesörümüzün yazmış buldukları değerli eserlerindeki bankaların durumları ile ilgili bir mevzu; ayrı bir tartışma konusu telâkki ediyorum bendeniz...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim ben görüşüme göre tabii ne kadar çok şube açılırsa o kadar iyidir ama, her işin de bir iktisadi tarafı vardır. Eğer şube açılması maliyet bakımından menfi bir durum husule getirmiyorsa isteriz ki Türkiyede iik bin değil, beş bin şube açılsın.»

Kemal Türkömer :

«— Beyefendi, hiçbirisini kapatmayız, bilâkis yeni şube açarız. Çünkü bir şubenin açılması eğer Devlet mekanizmasının iyi işlediğine inanıyorsak, Devlet otoriteleri tarafından tetkik edilmekte, âlâkalı merciler tarafından etüd edilmektedir. Bir şubenin küşadına bin bir tane formaliteden sonra müsaade edilmektedir. Kaldı ki, bendeniz bu formalitelere dahi ihtiyaç olmadığına kaniyim...»

Macit Kayra :

«— Kaldı ki zarar edecek bir şube olduğu zaman yahut kâr getirmeyeceğine kanaat getirildiği zaman, bir ticarî müessesedir derhal kapan.»

Abdi İpekçi :

«— Öyle anlıyorum ki, Zeyyat Beyin açıklamalarından, rekabet zorluğu ile bu ikramiye yarışması bankaların masraflarını arttırıyor, dolayısıyla hizmetlerin daha ucuz yapılmasını önlüyor.»

Kemal Türkömer :

«— Efendim, bankaların gelirlerinin düşmesine sebep olan başta ikramiyeler değildir. Daha başka faktörler vardır. Yine Sayın Profesör bilirler, bankalardan çekilen kanunî karşılıklara verilen faizlerin düşlüğü başta gelir. Sonra devamlı olarak artan vergi ve resimler, devamlı olarak artan masraflar, yani ikramiyeler dışındaki masraflar bankalarımızın randımanını azaltmaktadır. Onun için yalnız ikramiyelere yüklenerek bankaların masraflarını indirmek ve dolayısıyla yaptıkları mukayeseye göre aldıkları mevduata verdikleri faiz, ihtiyar ettikleri masraf, ona mukabil verdikleri kredilerden aldıkları faizler arasındaki kâra temas etmeyi bendeniz doğru bulmuyorum.»

Abdi İpekçi :

«— Yani demek istiyorsunuz ki, bu ikramiye dolayısıyla yapılan masraflar çıkarılsa dahi bankaların yaptıkları hizmetlerin daha ucuza yerine getirilmesi sağlanamayacaktır.»

Kemal Türkömer :

«— Efendim yüzde 1 dir.»

Abdi İpekçi :

«— Efendim affedersiniz müsaade ederseniz Zeyyat Bey menfi etkiler bakımından temas etmek istediğiniz başka hususlar ve noktalar da var mı idi?»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, bilhassa şu noktaya temas etmek istiyorum. Umuymiyetle son 15-20 yıl içinde bankacılarımız bütün gayretlerini ikramiye vermek suretiyle mevduatı arttırmak yönünde toplamışlar. Halbuki benim kanaatimce Türkiyede bankacılığın gelişmesinin tek bir çıkar yolu vardır. Bu esaslı surette ihmal edilmiştir. Tabii bu yalnız bankacıların hatası değil, bir Devlet işidir. Benim kanaatimce bankacılığımızın gelişmesinin bellibaşlı yolu Türkiyede çek tedavülünün, kullanılmasının yaygın bir hale getirilmesidir.»

Abdi İpekçi :

«— Evet, yalnız bu ikramiyecilik meselesinin dışında bir tedbir oluyor. Doğrudan doğruya ikramiye hususundaki tenkitlerinizi...»

Zeyyat Hatiboğlu :

«— Efendim, meselâ küçük bankaların doğmasına, yaşamasına sebebiyet vermiştir.»

Abdi İpekçi :

«— Efendim ben öyle anlıyorum ki, vaktimiz dolduğu için bu münakaşaya daha fazla devam etmek imkânından malesef mahrum kalacağız. O bakımdan şu ana kadar yapılan tartışmalardan çıkan sonuçları müsaade ederseniz özetlemek istiyorum.

Bir nokta çok açık: Bankacılar açısından ve iktisatçılar açısından mesele aynı şekilde görülemiyor, değerlendirilemiyor. İktisatçı olarak ikramiyeciliğin faydalarının mübalâğalandırılmaması gerektiği, buna karşılık büyük zararları bulunduğu iddiası ortaya atılıyor ve bu zararlar da prensip olarak banka masarflarının artışında oynadığı menfi rol

üzerinde toplanıyor ve deniyor ki, eğer ikramiyecilik dolayısıyla bankacılarımızın katlandıkları büyük masraflar olmasaydı banka hizmetlerini halka ve iş adamlarına daha ucuz yapmak mümkün olurdu. Böylece bütün memleket ekonomisinde müsbet sayılacak faydalar sağlanabilirdi. Bankacılık açısından bu değerlendirme de mübalagalı görülüyor ve deniyor ki, ikramiyecilik dolayısıyla bankalarımızın katlandıkları masraflar ihmal edilebilecek bir miktardır. Bu masraflar olmasa dahi bankacılık hizmetlerini daha iyi yerine getirmek mümkün olmayacaktır. Çünkü bu hizmetlerin pahalı olmasına yol açan âmiller başka faktörlerdir.

Bunun yanı sıra iki bankacımız da ikramiye sisteminin bankalara yatırılan mevduat da önemli bir âmil olduğu hususunda birleşiyorlar. Yalnız Macit Beyin bir temennisi diyelim -temenni kelimesini kullanayım müsaade ederseniz- var, o da bankacılık prensiplerine göre öncülük bankacılık hizmetlerinin yerine getirilişindeki kolaylık ve bu hizmetlerin gerektiği şekilde yapılması olduğu halde, son yıllarda ikramiyecilik hususunda açılan çığır bu hususun ihmâl edilip ikramiyeciliğin ön plâna çıkmasına yol açmıştır ki, öyle anlıyorum bir bankacı olarak bu durumu memnuniyetle karşılamıyor. Her ne kadar ikramiyeciliğin müsbet rolü olduğunu kabul ediyor ise de.

Efendim, böylece bu akşamki tartışmamızda tam bir ittifaka varmamış olsak dahi karşılıklı iki görüşün ortaya çıkmasını sağlamış olduk. Müsaadenizle açık oturumumuza katılmak lütfunda bulunan Sayın profesör Zeyyat Hatiboğluna, Sayın Kemal Türkömere ve Sayın Macit Kayraya huzurunuzda teşekkür eder, hepinize iyi geceler dilerim.»

Sayın halkımızın her çeşit sigorta ihtiyacında

42 yıllık tecrübesiyle

ŞARK SİGORTA T. A. Ş.

hizmet ve emrindedir.

Bankalar Cad. Şark Han - Karaköy

Telf : 49 04 10 - 11, 12

İstanbul

Telg : Şarksigor

Md. 44 06 45

1964 DE BANKALARIN KAZANÇ DURUMU

Prof. Dr. Zeyyat HATİBOĞLU

Daha önce Banka Dergisinde yayınlanan iki yazımızda (Cilt 2, Sayı 11; Cilt 3, Sayı 1) bankaların 1964 yılındaki aktif ve pasifleri tetkik edilmişti. Bu yazımızda bankaların 1964 faaliyeti neticesinde elde ettikleri gelirler, yapmış oldukları masraflar ve netice hesapları ele alınacak ve bazı sonuçlara varılacaktır.

Tablo I de bankaların ödenmiş sermaye ve ihtiyatlarına oranla kârları gözükmektedir.

Tablo I
Ödenmiş sermaye ve ihtiyatlara oranla
banka kârları

Seneler	Devlet Bankaları	Özel Bankalar	Bütün Bankalar
1950	0.04	0.14	0.05
1952	0.09	0.13	0.10
1954	0.05	0.14	0.07
1956	0.07	0.09	0.08
1958	0.09	0.07	0.10
1960	0.09	0.13	0.10
1962	0.03	0.10	0.04
1964	0.04	0.12	0.05

Tablo I in tetkikinden anlaşılıyor ki gerek Devlet bankalarında gerek özel bankalarda kâr durumu 1962 yılına nisbetle düzelmiştir. Fakat daha eski yıllara nisbetle kâr oranında bir azalma mevcuttur. Nitekim Devlet bankaları 1952-60 yılları arasında % 5 - 9 ve özel bankalar ekseriya % 13 - 14 kâr yapmakta iken, Devlet bankalarının kârı % 4 ve ticaret bankalarının % 12 ye inmiştir. Fakat meselenin asıl önemli tarafı ve bankaların kâr etmek kapasitesindeki zayıflığı gösteren husus, banka kârlarının banka gelirleri içindeki oranının devamlı olarak azalmakta bulunmasıdır. Tablo II tetkik edilince bu husus açıkça ortaya çıkar.

Tablo II**Banka gelirlerine oranla
banka kârları**

Yıllar	Devlet Bankaları	Özel Bankalar	Bütün Bankalar
1950	0.262	0.157	0.223
1952	0.429	0.160	0.343
1954	0.181	0.148	0.174
1956	0.184	0.113	0.173
1958	0.167	0.095	0.154
1960	0.158	0.106	0.148
1962	0.080	0.087	0.087
1964	0.088	0.080	0.089

Tablo II banka kârlarının banka gelirlerindeki oranlarının devamını olarak azaldığını açıkça göstermektedir. 1964 yılında özel bankalar için oran yeniden azalarak 0.080 olmuştur. Halbuki bu oran devre başı olan 1950 de 0.157 bulunmakta idi. Devlet bankaları için küçük bir düzelme mevcut ise de 1964 rakamı olan 0.088 eski yıllardaki rakamlara nisbetle çok düşüktür. Şu halde denebilir ki yıllar boyunca bankaların kazanma gücü zayıflamaktadır.

Tablo III de banka gelir ve masraflarının ne gibi kalemlerden teşekkül ettiği görülmektedir.

Tablo III**1964 yılında bankaların konsolide
kâr ve zarar hesapları**

(Toplam gelir oranları)

Gelirler :

	Komisyonlar ve Faiz	Portfoy Gelirleri	İştirak Gelirleri	Diğer
Devlet Bankaları	0.504	0.06	0.012	0.470
Özel Bankalar	0.895	0.010	0.037	0.060
Bütün Bankalar	0.605	0.082	0.019	0.300

Maliyetler :

	Maaşlar	Ödenen faiz komisyonlar	Amortisman ve karşılık	Diğer masraflar	Kâr
Devlet Bankaları	0.319	0.255	0.063	0.289	0.088
Özel Bankalar	0.363	0.286	0.052	0.210	0.080
Bütün Bankalar	0.330	0.264	0.058	0.260	0.089

Bankaların masrafları yıllar boyunca tetkik edilirse bunların esaslı surette arttığı müşahade edilir. 1964 de bu temayül devam etmektedir. Tablo IV ve V in tetkiki bu eğilimi açıkça ortaya koyar.

Tablo IV**Ödenen faiz ve komisyon haricindeki
bütün banka masraflarının yıllar
boyunca gelişmesi**

(Rakamlar 000 ilâvesile T.L.)

Yıllar	Devlet Bankaları	Özel Bankalar	Bütün Bankalar
1950	48.159	24.095	83.361
1952	63.080	40.528	117.502
1954	261.426	84.772	370.008
1956	362.903	122.842	506.505
1958	519.580	202.663	749.860
1960	489.864	309.622	1.042.521
1962	590.682	366.317	1.311.058
1964	1.205.366	519.962	1.803.194

Tablo V**Faiz ve komisyon haricindeki banka
masraflarının banka gelirlerine oranı**

Yıllar	Devlet Bankaları	Özel Bankalar	Bütün Bankalar
1950	0.438	0.540	0.471
1952	0.332	0.572	0.406
1954	0.599	0.587	0.593
1956	0.547	0.606	0.550
1958	0.529	0.635	0.549
1960	0.566	0.635	0.533
1962	0.707	0.631	0.660
1964	0.657	0.637	0.647

Tablo IV tetkik edilince görülürki banka masrafları son 15 yıl içinde 22 misli artmıştır. Halbuki banka mevduatındaki ve kredilerdeki artış daha düşük nisbetlerdedir. Nitekim bankalardaki mevduat 1950 yılında 2.230.167.000 lira iken 1964 yılında 12.310.688.000 lira olmuş, kredi ise 1.568.737.000 liradan 14.809.775.000 liraya yükselmiştir. Yani mevduat ve kredi 15 misli arttığı halde masraflar 22 misli artmıştır. Bu rakamlar Bankacılığımızda sıhatsız bir gelişmeğe delâlet etmektedir.

TÜRK BANKACILIĞINDA FONLARIN ELDE EDİLMESİ VE KULLANILMASI KONUSUNDA BİR YORUM

Doç. Dr. Haydar KAZGAN

1 — Fonların Elde Edilmesi

İktisatçılarımız para miktarı ile bankalarımızın ellerine geçirebildikleri fonlar arasında yüksek bir korrelasyon bulunduğunu iddia edersunlar, Türkiye’de tedavüle çıkarılan ve tedavüldeki paraların bankalara akımını destekleyici veya önleyici bir takım iktisadi, sosyal ve hatta etik sebebler bulunduğu bir gerçektir.

Herşeyden evvel şunu ifade etmek gerekir ki, Memleketimizde ileri kapitalist memleketlerden farklı olarak bazı Güney Amerika Memleketlerinde de görüldüğü üzere küçük esnaflığın yaygın olması dolayısıyla, aslında bankalarda toplanıp oradan da işletmelere akması gereken fonların büyük bir kısmı bu küçük esnafın elinde kalmaktadır. Sanayileşme ile nüfus artışı arasında bir denge kuramadığımız için, hergün artan işsizler, ancak bankalara aktığı takdirde gerçek manada sermaye haline gelebilecek küçük fonları küçük esnaflıkta kullanmak suretile, Türkiye’de para miktarı ile bankaların eline geçirebildikleri fonlar arasındaki korrelasyonun gün geçtikçe düşmesine bellibaşlı sebep teşkil etmektedir. Çok küçük sermayeler veya daha doğru ifade ile fonların işsiz durumda olan kimseler için kendi emeklerini en iyi bir şekilde kullanma aracı haline gelmesinden dolayı bu fonların bankalarda değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır. Zira geçimlerini temin etmek zorunda olan bu kimseler emekleri ile geçimlerini sağlayacak iş bulamadıkları için 100 liradan başlayıp 10-15 bin liraya kadar yükselen fonları bankalarda değerlendirdiklerinde, ellerine geçecek gelir geçimlerini teminden çok uzak olduğu cihetle, bu fonları ve emeklerini küçük esnaflıkta kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Böylece işsizliğin artmasına paralel olarak küçük esnaflık yayılmakta ve bankalara mevduat olarak gelebilecek bir kısım paralar bu küçük esnaf tarafından kullanılmak

tadır. Bu paralar çok küçük miktarlarda olduğu için bu kimselerin tüccar ile alışverişleri dolayısıyla bir kısmının olsun bankalara dolaylı şekilde akması dahi mümkün olmamaktadır. Hatta tüccarın ele geçirdiği fonların bir kısmının bu küçük esnafın finansmanında kullanıldığı da söylenebilir. Ayrıca esnaf ile tüccar arasındaki muameleler hesap parası ile değil nakitle yapıldığından, küçük esnafın tedavüldeki paranın hergün artan bir kısmını massettiği de bir gerçektir.

Türkiye'de bankalara mevduat olarak akan fonların, sosyal ve ekonomik güvenlikle büyük âlâkası olduğu iddia edilebilir. Nitekim sosyal ve ekonomik güvenliği olmayan kitle Türkiyede bu güvenliği az çok elde etmiş varlıklı sınıf dışındaki işçiler ve sair emekçilerdir ki çoğunluğu teşkil etmektedir. Diğer taraftan işçilerin sosyal ve ekonomik güvenliği kifâyetsiz olduğu için de Türkiye'de büyük bir kitle banka mevduatı şeklinde güvenlik maksadile tasarruf yapmaktadır. Öte yandan, bankaların ikramiye ile mevduat toplama politikaları, bir kısım güvenlik tasarruflarının yanında şans oyunlarına iştirâk etmek üzere yapılmış bir tasarrufa da yer vermektedir. Fakat bu piyango sistemi dışında vatandaşlarımızın banka mevduatına rağbet göstermesi karşısında bugün için değişik gelir kademesinde dahi sosyal güvenliğin bir kaynağının bu mevduat olduğunu kabul etmek lâzımdır. Sosyal sigortalar ile hayat sigortası ve buna bağlı güvenlik sigortalarının yaygın hale gelmesini geciktiren sebepler bulundukça Türkiye'de büyük halk kitlelerinin mevduata bağlı sosyal güvenlik sağlama isteği devam edecektir. Bir taraftan sosyal sigortaların gelişmesi, hayat sigortalarının yaygın hale getirilmesi ve bunlara paralel olarak sermaye piyasasının teşkili ile güvenlik fonlarının bu piyasada değerlendirilmesi halinde Türkiye'de banka mevduatının nisbi bir azalma kaydedeceği tahmin edilebilir.

Türkiye'de para miktarı ile bankaların ellerine geçirebildikleri fonlar arasındaki korrelasyon zayıflamasına diğer önemli bir sebep de Devletin iktisadi hayatta oynadığı roldür. 60 milyara ulaşan bir milli gelir hacmi içinde Devletin 17 milyarlık bir bütçesi olması ve bu da yetmiyormuş gibi bütçe dışı kalan, fakat devlet işletmeciliği sayılmak gereken çeşitli kurumların ve firmaların bulunması, devletin para miktarının büyük bir kısmını bizzat kullanmasına sebep olmaktadır. Aslında 60 milyarlık milli gelir içinde para alışverişine ve piyasadaki para miktarı üzerinde tasarruf imkânına etki yapan milli gelir kısmı bunun çok altındadır. Devlet sektörü ise bu arta kalan milli gelirin yaratıcısı olmakta özel sektöre nazaran daha etken görünmektedir. Nitekim bu gelirin, yani daha ziyade piyasalarda teşekkül eden milli gelir kısmının yaratılması için gerekli olan yatırımların büyük ölçüde devlet tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bunun neticesi piyasaya çıkan para miktarı-

nın büyük bir kısmının Devlet tarafından kullanıldığı ve elde tutulduğu muhakkaktır. Fakat buna karşılık Devletin resmî ve özel bankalara akan fonların bir kısmının sahibi ve kullananı olduğu da bir gerçektir. Diğer taraftan güvenlik konusunda Devlet memurları ve Devlet sektöründe çalışanların sosyal güvenliği oldukça sağlanmış bulunduğu için, Devlet personelinin ve Devlet sektöründe çalışan işçilerin eline geçen fonların bankalara mevduat olarak akmasında şans oyunlarının payı vardır. Oysa ki, Türkiye'de bugünkü şartlar içinde bankaların eline geçirebileceği fonların hacmi ticarî kârlar, rant gelirleri yanında ücret ve benzer ödemelerin hacmine bağlı görünmektedir. Zaten tüccar ve sanayici kendisi banka sisteminin fonlarına muhtaçtır, bunları temin eden değil, kullanandır. İşte bu sebeplerle Devlet sektöründeki memurların ve işçilerin güvenliğinin kısmen sağlanmış olması sebebiyle ve bu kimselelerin esas itibarıyla tasarruf güçleri de çok zayıf olduğundan Devlet tarafından kullanılan fonların banka sistemine inikâsı çok düşük kalmaktadır.

2 — Fonların Kullanılması : Krediler ve Neticeleri

Genel olarak bir memlekette banka fonlarının sahibi yani tedarik edeni geniş müstehlik zümresidir. Bütün tasarruflarını banka sisteminde toplamış olan müstehlik, bununla sadece bir faiz almak ve parasını emniyette görmek ile yetinmeyecek, tasarruflarının banka sisteminde kendi refahını da arttıracak yatırımlarda ve harcamalarda kullanılmasını da bekleyecektir. Oysa ki, Memleketimizdeki sürekli enflasyon sebebiyle mevduat sahibi büyük kütle sırf paralarını bankalarda toplamış oldukları için değil, fakat bankalarca bu paraların enflasyonu önleyici olmaktan çok, körükleyici şekilde kullanılmış olması dolayısıyla de büyük zararlara katlanmaktadır. Bu durumda müstehlik dediğimiz geniş halk sınıflarının menfaatlerine uymayan bir bankacılık ilk dengesizliği yaratmaktadır.

İkinci dengesizlik, sanayicinin toptancı ve yarı toptancı yanında kredi alma gücü bakımından geri kalmasıdır. Memleketimizde orta ve uzun vadeli banka kredisi hemen yok gibidir. Sermaye piyasası da mevcut olmadığından, sanayimizin gelişmesi, ancak sanayi sektöründeki kârlara, sanayicilerin tasarruf gücüne ve yatırım arzusu bulunduğu takdirde ise, kredi alma imkânına bağlı kalmaktadır. Fakat banka sistemimiz kısa vadeli krediler de ısrar ettiği için, bu tip kredilere uygun bir bünye arz eden toptancı ve yarı toptancılar sanayiciyi pazarlama kredisinden dahi mahrum bırakılmaktadırlar. Hatta bu yüzden Memleketimizde sanayinin bir bakıma toptancı ve yarı toptancı tarafından finanse edildiği de söylenebilir. Bu da toptancı ve yarı toptancıya ait bir kısım banka

kredilerinin ikinci elden sanayiye akması demektir ki, böyle bir kredinin maliyeti sanayimizin krediden istifade oranını düşürmekte ve krediye bir yatırım vasıtası olmaktan çıkarmaktadır.

Üçüncü dengesizlik ziraî ve ticarî kredi dengesizliği olarak ele alınabilir. Türkiye'de ziraî müstahsilin sağlayabileceği krediler pazarlanmanın finansmanına kâfi gelmediği için, banka kredilerinden büyük oranda istifade eden aracı tüccar, ziraî mahsüller piyasasına hakim olmuşlardır. Şöyle ki, bu pazarlayıcılar (tüccarlar) kredi imkânlarının bolluğu sayesinde müstahsilin karşısında yegâne alıcı durumuna girmişler, buna mukabil arz piyasasını kontrol ederek fiyatların düşmesini önleyecek tedbirleri alabilmişlerdir. Böylece, gerek arz ve gerek talep piyasasında bankaların desteği ile tekeller kurmuş olan aracı tüccar müstahsil ve müstehlik aleyhine büyük kârlar sağlamaktadır. Bunu önlemek için kredilerin müstahsil ve küçük perakendeciye de içine alan bu üçlü sınıfa dengeli bir şekilde dağıtılmış olması gerekmektedir. Fakat banka sistemimiz bugün bu dengeli kredi politikasını sağlayacak bir organizasyona sahip olmadığı gibi, dengesizliğin de sorumluluğunu üzerine almış görünmektedir.

Banka sisteminin, pazarlanmanın müstahsil ve müstehliki koruyacak neticeler yaratmasını sağlayabilmesi için bazı tavsiyeler ileri sürülebilir. İlk mesele sanayici veya ziraî müstahsil ile toptancı tüccar arasındaki dengeyi sağlamaktır. Batı memleketlerinde bankalar sanayici müstahsil, toptancı tüccar ve perakendeciye iktisadî entegrasyona zorlamak yolunu seçmiş görünmektedirler. Şöyle ki, istihsal ile pazarlama arasında birlik sağlayan büyük pazarlayıcı (perakendeci dahil) işletmeler kurulmuş ve bunlar çeşitli maliyet tasarrufları sayesinde müstahsil karşısında en iyi müşteri, müstehlik karşısında da en iyi satıcı olmuşlar ve birbirinden bağımsız çalışan sanayici müstahsil, toptancı tüccar, perakendeci üçlüsünü rekabet ile büyük ölçüde piyasadan kovmaya muvaffak olmuşlardır. Nitekim bu memleketlerde büyük perakendeci mağazalar bankalarla yaptıkları işbirliği sayesinde sanayicilerin ötedenberi çektikleri işletme kredisi sıkıntısını giderebildikleri gibi, spekülâtif faaliyetlerle pahalılık yaratmaktan başka fonksiyonu olmayan toptancı tüccarları dar bir sahada çalışmaya mecbur etmişlerdir. Diğer taraftan bunlar bankaların kendilerini desteklemesi sayesinde perakendecilikte tam kapasite ile çalışmak suretile perakendeciliğin bir kısım maliyetlerini düşürmeğe muvaffak olmuşlar ve böylece arz fiyatlarını indirmek suretile piyasaya hakim olmuşlardır. Bu hakim oluş gerek kaynakların en iyi bir şekilde kullanılması ve gerek müstehlik lehine fiyatların düşürülmesi neticesi millî ekonomi yararına olmuştur. Bilhassa işgücü fıkdanı çeken memleketlerde küçük perakendecilik işgücü israfı kabul edilmek gerektiği için, bu büyük mağazalar

işgücü kaynağının en rasyonel bir şekilde kullanılmasına da yardım etmiştir. Dükkan kirası, dağıtma maliyeti ve sair maliyetler büyük mağazalarda ciro hacmine göre nisbi bir düşüklük arzettiği için de fiyatların düşürülmesi mümkün olmuştur.

Bu sistem, diğer taraftan sanayicinin ve banka sisteminin de rizikosunu düşürmeğe de yardım etmiştir. Nitekim sanayici bu mağazalarla işbirliği sağlamak suretile stok maliyetini asgariye indirmiş, müstehlik arzularına göre imalât prensibi büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir.

Bilhassa mevsim sonunda veya demode olmağa veya bozulmaya başlayan malların tenzilâtle satışı imkânı ile birçok sanayi kollarında riziko asgariye inmiştir. Banka sistemi ise daha az sayıda ve borcunu ödeme gücü çok yüksek olan firmalarla işbirliği yapmak suretile, aksi halde karşılaçağı yüksek rizikoyu asgariye indirmek imkânını bulmuştur.

Fakat büyük mağazaların bu hareketi Batı memleketlerinde büyük tepki görmüştür. Bir taraftan toptancılar ve diğer taraftan perakendeciler burjuvazinin yekûn olarak çoğunluğunu teşkil ettikleri için, sol partilerin çoğunluğu elde etmek tehlikesine işaret ederek, kendilerine büyük mağazalar ile savaş imkânının verilmesini istemişlerdir. Nitekim küçük esnaf çoğunluğu büyük mağazaların hakimiyeti ile ortadan kalkacak ve bunlar da işçi olmak zaruretinde kalacaklardır, diye ortaya atılan fikir, sağcı partileri harekete geçirmiş ve küçük perakendeciliğin ve dolayısıyla de toptancılığın korunması istenmiştir. İşte bu fikir işgücü fıkdanı çeken memleketlerde bugün tartışma konusudur. Zira iktisatçılara göre dışardan işçi ithal eden bir memlekette bir kısım işgücünün küçük perakendecilikte atıl kapasite ile istihdam edilmesi kaynakların kötü kullanılması manasına gelmektedir. Bir kısım iktisatçılar ise perakendecilere banka kredisinin iletilmesiyle toptancılığın tekeli ortadan kalkacak ve bu sayede de gerekli rekabet gerçekleşerek müstehlikin lehine netice yaratılmış olacaktır, demektedirler. Fakat şiddetli rekabet bir malın çok sayıda satıcısının aynı pazarda bulunması halinde gerçekleşebilir. Oysaki bugünkü şehircilikte alışveriş merkezlerini sadece bazı yerlere toplamanın trafik güçlükleri sebebiyle imkânsız olduğu ileri sürülebilir. Bu sebeble küçük perakendecilik yerine büyük mağaza ve büyük dağıtıcı şirketlerin istihlâk piyasasına hakim olması günün kaçınılmaz bir zarureti haline gelmiştir. Ayrıca bankaların çok sayıda küçük esnafa kredi tahsisi de bankacılık maliyetlerini lüzumsuz yere artırmaktan öteye gitmeyecektir. Fakat demokrasilerde çoğunluğu elde tutmağa çalışacak olan burjuvazi, işçiyi sol partilerin adamı olmaktan kurtaracak yüksek bir hayat seviyesi sağlayana kadar, küçü kesnaf, perakendecinin yaşaması için direneceğe benzemektedir.

ÖZEL TEŞEBBÜS VE MİLLETLERARASI KALKINMA

Yazan: Lincoln GORDON (*)

Çeviren: Dr. Mustafa A. AYSAN

Sen aylarda, Yurdumuzda, zaman zaman peşin hükümler ve şahsi hislerden ve zarar gören, hızlı bir iktisadî kalkınmanın gerçekleşmesi yolunda, esas itibarile özel teşebbüse mi, yoksa devlet teşebbüsüne mi güvenilmesi konusunda kızgın bir tartışma başlamış bulunmaktadır. İki tarafında haklı olduğu noktalar bulunmakla beraber, bu alevli doktriner çatışmalarla, zaman ve emek kaybedilmesi, şimdi ve ilerde, yüksek bir kalkınma hızının gerçekleştirilmesi ana hedefine de zararlı bulunan sonuçlara varabilir. Tarafların iddialarından çoğu, Batı ülkelerinde uzun yıllar tartışılmış, karşı taraftan aynı şiddette aşırılıkları bulunan tepkiler doğurmuş ve fakat sonunda, eldeki tecrübelerden faydalanılarak üzerinde anlaşmalara varılmış bulunan görüşlerden ibarettir. Bizim de Batı'nın tecrübelerinden faydalanarak, uzun zaman alabilecek böyle çatışmalara son verip, bir an evvel, hızlı kalkınmayı gerçekleştirenin en pratik ve tesirli yollarını bulmamız gereklidir. Profesör Gordon'un aşağıdaki yazısı, Yurdumuzda, son zamanlarda birdenbire alevlenmiş bulunan bu doktriner çatışmaların hızlı kalkınma gayesine en yararlı bir sonuca götürülmesi yoluna ışık tutmaktadır. **BANKA**

İki özel, bir devlet teşebbüsü mü?
Bir özel, iki devlet teşebbüsü mü?
Hiçbiri değilse, ya ne?

Dünyanın daha yoksul memleketlerinde, ekonomik kalkınma nasıl hızlandırılabilir? Bu kalkınma işlemi özel teşebbüsün en uygun rolü ne olmalıdır? Bu gibi soruların arkasında bunlardan çok daha esaslı bir mesele gizlenmektedir: Devletle iş hayatı arasında en tesirli münasebet nasıl olmalıdır?

(*) Lincoln Gordon, Harvard Üniversitesi, İşletme İdaresi Okulu'nun «International Economic Relation-Milletlerarası İktisadî Münasebetler» dersi Profesörüdür ve «Harvard İşletme Mecmuası - Harvard Business Review» de çıkan bu makalesi, Mecmuanın izniyle dilimize çevrilmiştir.

Bu güne kadar mesele, iyi düşünölmüş çözümlerini değil, doktriner bazı davranış tarzlarını harekete geçirmiştir.

Bir uçta (komünistlerin hâkim bulunduğu memleketler bir tarafa) Güney Asyanın «sosyalist eğilimli toplum» anlayışı vardır. Bunda, hükümetler demokratik bir şekilde seçilir ve kurulur. Fakat, devlet bütün ana sanayi ve hizmet kollarının sahibi ve idarecisi olup, özel teşebbüs, ancak idari kolaylıklar sebebile, ekonominin diğer kesimlerinde ve o da devamı zarurî bir kötölük şeklinde görölerek faaliyette bulunabilir.

Diğer uçta, devletin gerekli tedavöl aletini (parayı) sağlamak, kanun ve nizamları uygulamak, eğitimi temin etmek ve yolları yaptırmaktan başka, iktisadî teşebbüslerin gelişmesi ve idaresine herhangi bir suretle karışmasını yersiz bulan bir doktrin yer almıştır.

Bu doktrinlerden her ikisinin de gerçeklerle pek az ilgisi vardır. Güney Asya anlayışına rağmen, Hindistan'da özel teşebbüs, iktisadî kalkınmada, önemi gün geçtikçe artan ve hatırı sayılır bir rol oynamaktadır. Bunun karşısında, bugün artık hiçbir iktisaden gelişmiş memlekette uygulanmayan ve hattâ 19. Asrın başındaki İngiltere'de bile pek az ve Amerika Birleşik Devletlerinde ise hiç takip edilmemiş bulunan «bırakın yapsın, bırakın geçsin» (Laissez faire) anlayışının aşırı bir derecesi, uygulanmak istenmektedir. Bu sebeple de, bunun zorlanmış bir kalkınma hızını gerçekleştirmek eğiliminde bulunan daha fakir memleketler tarafından benimsenmesine de imkân yoktur.

Buna rağmen, kalkınma için gerekli kaynakların elde edilebilir olup olmadığını, çeşitli kültür çevrelerindeki işletmeciler ve devlet adamlarının toplum içindeki yerlerini, ümit ve eğilimlerini tayin eden sosyal bünyeyi ve şartlarını, mâli müesseselerin varlığını veya dünya gerçekleri içinde kalkınma olayına yön veren diğer birçok faktörü nazara almadan, kelimeler (söz kalabalığı grupları) arasındaki savaş, devam edip gitmektedir.

İşletme ve Teşebbüs

Bir noktada, iktisadî ilerleme ve gelişmede işletme ve teşebbüsün olağanüstü ve esaslı rolü noktasında, halen bir anlaşmazlık yoktur. Batı iktisat tarihinin akışı, dünyanın çeşitli bölgelerindeki kalkınma meselelerinin mukayeseli olarak yapılan incelemeleri, hep bu noktada toplanmaktadır.

Artık, klâsik iktisadın, çok küçük parçalara bölünebilen (atomic) ve fakat saf iktisadî rasyonelliğin çekici (manyetik) kuvvetleriyle bir arada tutulabilen toprak, emek ve sermaye tasavvuruna dayanan mekanik tahlil kadrolarına bağlı değiliz. Bunun yerine, bugün, istihsal faktör-

lerini birleştirmenin yeni yol ve şekillerini bulmak yolunda müteşebbislerin yaptığı önderliği ağırlık merkezi yapan daha gerçekçi (realist) bir görüş tarzını benimsemiş bulunuyoruz. Müteşebbis, sadece bir şey icat etmek anlamında bir yenilik yaratan bir kimse değildir; o, hareket etmek, rizikoya katlanmak ve insan gayretinin teşkilâtlandırılması suretiyle değişiklikler yaratmak iradesine sahip bir kimsedir.

Şüphesiz, müteşebbis rolünün önemi üzerinde bu kadar durmak, diğer her şeyin ihmal edilmesi sonucuna varmamalıdır. Müteşebbis, Merih'ten gelen bir insan veya Peru'da ansızın ortaya çıkan İspanyol istilâcıları gibi birden bire yoktan var olmaz. Kaynaklar, sermaye, emek ve teknolojinin de onlar için elde edilebilir olması gerekir. Teşebbüsün gelişmesine uygun şartların varlığı da aynı önemi taşır: Oldukça geniş bir piyasaya yayılmış kanun ve nizamlarla sağlanmış bir düzenin, nakliye ve haberleşme ağlarının, değişikliği hoş gören veya en az kabul eden bir siyasi ve sosyal havanın varlığı.

Kendi tarihi gelişmemize ve onun arkasındaki İngiliz zirai, ticari ve sınaî devrimlerine dayanarak, çok zaman, dinamik müteşebbisin en muhtemel kaynağını, Protestan ahlâk umdelerine bağlı ve hükümetin rolünü asgariye indirebilecek liberal bir siyasi bünye içinde faaliyette bulunan sınaî bir orta sınıfın varlığında buluruz. Fakat, yegâne kaynak, bu olamaz. Frederick Harbison ve Charles A. Meyers'in geçenlerde çıkan «Management in the Industrial World - Sanayi Dünyasında Sevkü idare» (*) adlı etüdlerinde ve W. W. Rostow'un «The Stages of Economic Growth - İktisadî Gelişmenin Safhaları» (***) adlı konferanslar serisinde işaret edildiği gibi, bu türlü bir önderlik, (Japonya'da olduğu gibi) derebeylik düzenininin asillerinden; (Rusya'da olduğu gibi (ihtilâlcî fikir adamlarından; (Afrika'nın bir çok yerinde olduğu gibi) koloni idarecilerinden; veya (Orta Doğunun, Asya'nın ve son zamanlarda da Lâtin Amerika'nın bir çok yerlerinde olduğu gibi) askerî milliyetçilerden de çıkabilir.

Sınaî işletme bir defa kurulunca, işletme ister devletin, ister özel teşebbüsün olsun veya isterse karma bir işletme şeklinde bulunsun, ve rimli faaliyetler için gerekli olan idarecilik ihtiyaçlarının ortak tarafları pek çoktur. Ve faaliyette bulunan özel işletmelerle hükümetin iktisadî politikası arasındaki münasebetler, -bu sonuncu, sadece, bütçe, para politikası ve milletlerarası ticaret ve malî muamelelere ait mevzuat ile ifade edilse bile- basit bir «bırakın yapsın - Laissez faire» anlayışının gerektirdiğinden çok daha karışık (complex) tir.

(*) New York, McGraw Hill Book Co. 1959.

(**) New York, Cambridge University Press, 1960; ayrıca bakınız: W. W. Rostow, «Economics for the Nuclear Age», HBR, January-February 1960, S. 41.

Rusya ve Çin örnekleri, özel teşebbüsün, iktisadî gelişmeye ulaşmanın tek yolu olmadığını göstermeye başlamıştır.

Amerikalıların çoğu, özel teşebbüsün, iktisadi gelişme ile ferdi hürriyet, sosyal hareket kabiliyeti (mobility) ve beşerî kalkınmayı bir arada gerçekleştirmenin üstün bir âleti olduğuna inanmış bulunmaktadırlar ve bu inançlarının haklı ve doğru olduğuna ben de inanıyorum. Fakat, bu hüküm, «büyük bir iktisadi sıçrama»nın temin edilebilmesi için kullanılabilir herhangi bir vasitanın, miktar ve mahiyeti ne olursa olsun, onun için ödenecek bedele değer gibi görüldüğü iktisaden gelişmemiş ülkelerde, kendiliğinden anlaşılacak bir şey değildir. Yalnız özel teşebbüsün faydaları hakkında vaizler vermek, görüşümüzü ispat etmeye yaramıyacaktır. Ve özel teşebbüsün tarifini, iktisadi gelişmeyi sağlayacak bütün teşkilât şekillerini kavrayacak şekilde genişletmek de, bu konuda, bir şeye yaramıyacaktır. Kelimelerin anlamını bu şekilde genişletme gayretinin bir örneğini, geçen sene, Arthur Larson, «Fortune» Dergisinde, vermiş bulunuyor.

«Rusya, şimdi, Marksist anlayışı terketmiş ve istihsal toplamını arttırmak suretile işe katılan herkesin alacağı payı yükselmekten ibaret bulunan demokratik işletme esasını benimsemiş bulunmaktadır. Ulaşabileceği başarı nisbetinde bu, komünist ideallerin verimliliğini değil, özel teşebbüsün ve gayelerinin tesirlilik derecesini ispat edecektir» (*).

Bunların yerine, özel teşebbüsün, ayırıcı özelliklerini (mümeyyiz vasıflarını) daha yakın bir incelemeden geçirerek, sadece kendi çok gelişmiş ve nisbeten zengin toplumumuz içinde değil, hızlı kalkınma yolunda 18. ve 19. asırlarda bizim karşılaşılarak yendiğimiz engellerden çok daha büyük engelleri yaratmış bulunan yer ve şartlarda, üstünlük iddialarını fiilen gerçekleştirebileceği imkân ve şartları belirtmemiz gerekir.

Ayırıcı Özellikler

Bir kalkınma aleti olarak faydası görüşü açısından, özel teşebbüsün onu hükümet faaliyetlerinden ayıran ve ona ana karakterini veren iki esas özelliği vardır:

1. İktisadî kararlar için gerekli, tesirli bir selâhiyet adem-i merkeziyetini (merkez-dışı yetki düzenini) sağlaması.

2. Başarı veya başarısızlığın, bir piyasadaki kârlılık derecesile ölçülmesi.

Bir ülke iktisadî hayatının idaresi, esas itibarile özel teşebbüse bir

(*) «Contagion of Freedom» Şubat 1959 S. 186.

rakılmışsa, geleceği parlak (istikbal vaadeden) gençler için, işlerinin seçiminde daha geniş iş fırsatlarının temini veya siyasi kuvvetin aşırı derecede merkezileşmesini sınırlayan Anayasa hükümlerinin, ek bir destek kazanmaları gibi diğer faydaları da olabilir. Aynı zamanda, yanlış başlangıçlar ve hükümet tarafından mukabil tedbirler alınmadığı takdirde konjonktür dalgalarına karşı aşırı bir hassasiyet sebebiyle, sermaye israfına sebep olmak gibi mahzurları bulunabilir. Fakat iktisadi kalkınma nazara alındığında, ademi merkezîyet ve piyasanın kontrolü, ana özellikler olarak görünmektedir.

Hükümet kuruluşları da, federalizm, kuvvetli mevzii müesseseler ve özel görevler için bağımsız kamu anonim şirketleri teşkili gibi vasıtalarla, büyük ölçüde bir yetki yayılmasını sağlayabilirler. Fakat özel teşebbüs, bu yetki yayılmasını o kadar ileri götürebilir ki, devlet teşebbüsüyle aradaki fark, bir derece fırkıdan ibaret kalmıyarak bir nevi farkı haline gelir.

Bazı kimseler, bu hususun bir mahzur olduğunu öne sürebilirler: Hızlı kalkınma, plânlı bir yatırım ve genişlemeyi gerektirir ve kontrol sistemi ne kadar merkezî olursa, bu gayenin sağlanması o kadar kolay olur. Fakat tecrübe, bu iddiayı çürütebilecek özelliktedir. Bu özellikteki tecrübeler, sanayileşmiş memleketlerin büyük anonim şirketlerinin tecrübelerini ve hattâ Sovyet tecrübelerini de içine almaktadır. Kalkınmanın ana hatlarını tayin etme hususunun üstün meziyetleri ne olursa olsun, mesele tesirli bir idareye geldiğinde hiçbirşey, binlerce idareci arasında yaygın bir kendi işlerini geniş yargı sınırları içinde, kendi kararlarıyla kendilerinin idare ettikleri ortak inancının yerleşmesi hususunun yerini alamaz.

Başarı veya başarısızlığın kâr veya zarar şeklindeki piyasa ölçüsü, karar almadaki yetki ademi merkezîyeti ile yakından ilgilidir. Kâr ve zarar, hem teşebbüs ve hareketin güdü (müşevvik-motive) sünü, hem de işletmenin memleket iktisadına eklediği kıymeti ölçmeye yarayan bir standardı temin edecektir. Piyasa kontrolünün eksiksiz (mükemmel) olmadığını hepimiz biliyoruz. Sosyal maliyet veya kazançların, her zaman, özel maliyet veya hasılatla bir olmayacağı, ve çeşitli tekel (inhisar) kuvvetlerinin, çoğu zaman piyasa basınçlarının tesir derecelerini azaltacağı muhakkaktır. Sermaye piyasalarının zayıf veya yok olduğu yerlerde, en ümit verici fırsatlar finanse edilmeyebilir ve yatırılabilir fonlar, lüks istihlâk, arsa spekülasyonu veya emniyeti yüksek, Avrupa veya Amerika Birleşik Devletlerinde yatırımlar gibi, daha önemsiz sahalara akabilir.

Fakat, bütün bu mahzurlara rağmen piyasa, hayret edilecek dere-

cede verimli bir mekanizmadır. Sosyal ve özel maliyetleri birbirine uydurmak veya piyasanın eksikliklerini tamamlamak suretile piyasayı kuvvetlendirecek bir kamu (âmme) politikası, çok zaman, piyasanın yerini almak gayesini güden kamu politikasından daha başarılı olmaktadır. Ve özel teşebbüsün en belirli işareti olan «başarısızlık kutsal hakkı «The divine right to fail» nı ne kadar verimsiz olurlarsa olsunlar hükümet faaliyetlerine tatbik etmek, çok zordur.

Kamu İşletmesi - Özel İşletme

Özel teşebbüsün ayırıcı vasıfları bulunmakla beraber, hem özel işletmeler ve hem de hükümetin fiili faaliyetlerinde kamusal ve özel faktörlerin küçümsenemeyecek derecede birbiri içine girmiş olduğu hususunu da nazara almamız gerekir. Harvard Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Kingman Brewster, Jr. bunu, «özel'de kamu'luk, kamu'da özel'lik» diye ifade etmektedir.

Önemli mal ve hizmetleri temin eden büyük kuruluşların, fertlerle aynı haklara - sahip oldukları şeyleri sorumsuz bir şekilde kullanabilme hakkı dahil - sahip oldukları hususundaki hukukî edebiyata o kadar alışmışız ki, bazan, bunun sadece edebiyattan ibaret bulunduğunu unutmaktayız.

Bu husus, «özelde kamu'luk» elektrik, su, havagazı ve telefon gibi kanunun «kamu hizmeti gayesile işletilen» şeklinde tasvir ettiği hizmetlerde, asırlardanberi kabul edilmiş bulunmaktadır; fakat bugün artık önemli büyüklükteki bütün özel işletmelere de tatbik edilebilir.

Önemli anonim şirket kararlarının kamu üzerindeki tesirleri - ve bu her zaman kamu münasebetleri faaliyetlerinin kamu üzerindeki tesirleri olmayabilir - işletme davranışlarında nazara alınan çok önemli bir faktördür. Berle ve Means'in daha 30 yıl önce belirttikleri - büyük anonim şirketlerin, onları yaratan topluma karşı çok esaslı vecibeleri bulunan sosyal yaratıklar olduğu - hususu, hiç olmazsa demokratik siyasi bir bünye içinde, anonim şirket idarecileri tarafından ihmal edilemeyecek bir gerçektir (*). İhmal etmek, onların mahvına sebep olur. Az gelişmiş memleketlerde faaliyette bulunan büyük anonim şirketler için bu hüküm, çok daha doğrudur. Fakat bütün dünyada, sorumsuz özel teşebbüs, çok yaygındır ve bir sorumluluk duygusunun özel teşebbüste yerleştirilebilmesi de iktisadî gelişmenin, eksikliği şiddetle duyulan çok esaslı bir faktördür.

(*) Adolph A. Berle, Jr., ve Gardiner C. Means, «The Modern Corporation and Private Property» (New York, The Macmillan Company, 1933).

Bu madalyonun diğ er yüzü de, bir çok ülkede hükümetlerin, çoğ u zaman, hiç bir suretle, katıksız bir kamu hizmeti gayesini gü tmedikleri hususudur. Eski ve oturmuş liberal demokrasi memleketlerinin yurt- daşları, hükümeti, idareci sınıfın menfaatlerine hizmet etmek için kul- lanılan bir şiddet ve baskı mekanizmasından ibaret olarak gö ren çocuk- su Marxist düşünceye gülüp geçebilirler. Fakat bu Marxist düşünce, Kı- ral Faruk idaresindeki Mısır ve benzeri durumlarda haklı gibi gör ün - mektedir.

Ayrıca, siyasî kuvvetin özel menfaatlerin korunması yolunda kulla- nılması için çağları aş an bir dünya tarihi nazariyesine de ihtiyaç yok - tur; bu daima, profesyonel fırsatçıların zengin bir istismar sahası ol - muştur. Lâtin Amerika'nın yakın tarihi, bunun bir çok örneklerini ver- miştir. Kendi beledi idarecilerimizde de bunun örneklerine rastlamamız üzerinden pek uzun zaman geçmemiştir. Doğrudan doğruya nüfuz suis- timali yolu ile idare mekanizmasını felce uğratma şeklinden başka, özel baskılarla hareket etmek, demokratik hükümetlerin tabiatındandır ve bu çeşitli baskı kuvvetlerinin, ortak faydayı ifade edebilecek bir tarzda birleştirilmesini sağlayacak siyasî bir piyasa en az iktisadî piyasa kadar noksan (gayri mükemmel) olacaktır.

İşin gerçek tarafı, hükümet - özel teşebbüs münasebetleri hakkın - daki düşüncelerin çoğ unun, aşırı şekilde basitleştirilmiş tiplerin tesir- lerile soysuzlaşmış bulunmasıdır. Özel teşebbüsün sadece, verimlilik, üreticilik (müstahsiliyet - productivity) ve gelişme ile; hükümetin ise sadece, israf, nüfuz ticareti ve durgunluk ile vasıflandırılması yanlıştır. Aynı şekilde, özel teşebbüsü bencil (egoist) bir çaba ve hükümeti sade- ce kamuya hizmet fikirleriyle birleştirmek de yanlıştır.

Hükümet ve Özel Teşebbüs

Kendi memleketimizdeki hükümet-özel teşebbüs münasebetlerini incelemek çok güç bir iştir. Çoğ u zaman, zayıf bir hükümet mekaniz - masının kötülüklerine maruz bulunduğu halde hızlı kalkınmayı şiddet- le isteyen ve özel sanayi işletmeleri ile tecrübesi pek az olan daha az gelişmiş memleketlerde ise konu, daha da karışık (complex) tir. Har - vard üniversitesi'nin bir araştırma projesi, Brezilya, İran, Mexico, Pa- kistan gibi gelişen memleketlerdeki tecrübeyi yakından incelemek üze- re bu meseleyi ele almak için düzenlenmiştir.

Bu proje, esas itibarile, daha düzenlenme safhasında bulunmakla beraber, kamu (âmme) kesim (sektör)'ünün iktisadî gelişmedeki en uy- gun rolünün ne olduğu meselesi üzerindeki tartışmaların, sadece sathı aralayabildiği, belirli olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. İktisadî ha-

ya tın çeşitli sahalarındaki işletmelerin idaresi için sorumluluk dağıtımını işinin, çok önemli meselelerin ortaya çıkmasına sebep olacağı muhakkaktır. Fakat, özel kesimin faaliyetlerine olumlu (müspet) veya olumsuz (menfi) olarak tesir eden hükümet politikaları silsilesinin incelenmesi ondan çok daha önemlidir. Ve bunun gerisinde de, özel teşebbüs, hükümet idaresi ve çeşitli siyasî kuvvetlerin özellik ve eyilim (temayül) lerile ilgili pek çok problem yer almaktadır.

Özel sektörle kamu sektörü arasındaki hat üzerinde yapılagelen eski ve alışılmış tartışmaların çoğu ana hizmetler-ulaştırma, haberleşme ve enerji- üzerinde toplanmıştır. Dünyanın pek çok yerinde bunlar hükümete ait olup hükümet tarafından işletilir. Pek çok hükümet faaliyeti ölçsüz derecede kötü olsa bile, şurada burada parlak istisnalar da vardır; ve bu sahalarda kötü bir şekilde idare edilen özel işletmeler de yok değildir - hattâ gelişmiş memleketlerde bile. Herhalde, bu çeşit ana hizmetlerin sıkı bir kamu kontrolüne tâbi tutulmaları zaruridir. Bunlar, genel olarak, tabii birer tekel (inhisar) dirler. Ve buradaki en esaslı şart, özel olsun kamu teşebbüsü olsun, ehil idarecilerin seçimi ve en yüksek (azamî) verime elverişli ve uygun şart ve güdü (müşevvik)lerin yaratılmasıdır.

Diğer taraftan, sanayi sahasında ise, özel teşebbüsü tercih eden düşünce daha çekici görünmektedir; çünkü bu, yukarıda bahsedilen iki esaslı faydayı temin etmektedir: merkez dışı (ademi merkezi) yetki ve piyasa kontrolü. Burada, çok çeşitli malların sağlanabilmesi için gerekli esneklik (flexibility), uyma (intibak) kabiliyeti ve yeniliklere olan ihtiyaç, -ki bu çeşitli yeni malların pek çoğu henüz icat edilmemiştir- yüksek bir standardizasyon seviyesinin ulaşılmış bulunduğu ulaştırma, telefon veya elektrik işletmelerindekinden daha geniş ve şiddetlidir.

Resmî organları, zaten sadece hükümetlerin yapabileceği diğer ana görevlerle haddinden fazla yüklü bulunan az gelişmiş memleketler için iktisadî karar alma yetkisinin geniş olarak yayılması gerektiği fikrini öne süren görüş tarzı, daha büyük bir kuvvet kazanmaktadır. Fakat sanayi sahasında bile kamu idaresinde kurularak sonradan, kısmen kalkınma finansman müesseseleri ve benzeri vasıtalarla devlet iştiraki muhafaza edilmekle beraber, özel teşebbüse devredilmiş dikkate değer işletmeler de görülmüştür.

Sermayenin tamamına veya bir kısmına doğrudan doğruya devlet iştiraki şeklinde başka, özel sanayi in gelişmesini teşvik edecek diğer kamu metodları da vardır: Vergi muafiyetleri ve subvansiyonlar, döviz kontrollerinin tatbik edilmesi ve ticarî koruma, tam bir borç verme (ikraz) şeklinde mâlî yardım, sanayi kuruluş yerlerinin temini gibi. Ve mü-

teşebbise, bir güdü (müşevvik) den ziyade bir engel gibi gelen hükümet müdahalesinin diğer şekilleri de vardır: Fiat kontrolleri, işçiler ve sosyal güvenlikle ilgili çeşitli tedbirlere ait mevzuat gibi.

Harvard Üniversitesi projesinin en büyük ümidi, çeşitli eyilim (te-mayül) ve şartların tesirleri altında bulunan çeşitli memleketlerdeki tecrübelerin derinine bir incelemesinin doktriner tartışmaların yerini almak suretile, hükümet-özel teşebbüs münasebetlerinden başarılı ve başarısız şekillerin daha tarafsız (objectif) bir şekilde ortaya çıkarılabileceği hususunu aydınlatmaktır. Araştırmanın çok önemli bir cephe-si, esas itibarile özel teşebbüse dayanan ekonomilerde tesirli bir kal-kınma plânının özellik ve sınırlayıcı faktörleri ile ilgilidir. Hiç olmazsa gerçeğe yakın anlamı ile özel teşebbüsün varlığı halinde herşeyin tefer-ruatı ile plânlanamayacağı açıktır. Fakat, aynı şekilde, hızlı kalkınmayı hedef tutan bir hükümetin plânlamadan tamamen vazgeçmesi de düşü-nülemez.

En az, görülmesinden hükümetin doğrudan doğruya sorumlu bu -lunduğu hizmet sahalarına yapılan kamu yatırımları arasında bir yekne-saklık ve muvazenenin ve kamu yatırımları ile özel kesimdeki piyasa kuvvetlerinin işlemesine etki yapan diğer hükümet politikaları -para, bütçe, dış tediyeler v.s.- arasında da bir uygunluğun bulunması gerekir. Bu asgarinin ötesinde tesirli bir kalkınma plâni veya programının ne nisbette şumullendirilebileceği meselesi, henüz bir araştırma sahası ha-linde bulunmaktadır.

Yabancı İşletmeler

Son yıllarda iktisadî gelişmenin büyük kuvvetlerinden biri olarak yabancı özel yatırımların ve bilhassa vasıtasız (direct) yatırımların ro-lü hakkında çok değerli belgeler toplanabilmiştir. Bu yatırımlar, kuv-vetli bir yerli özel kesimin gelişmesinde -yerli müteşebbislerin yetişme-si, yerli kabiliyetlerin gelişmesi, büyüyen bir ekonomik sistemde rol al-manın önemini kavrama hissini yayılması- özellikle çok önemli bir rol oynayabilirler. Bu, belirli nisbette, milletlerarası piyasaya sürüm için çalışan istihraç (maden işletme) sanayii ve elektrik, su, havagazı v.s. gi-bi kamu hizmeti işletmelerinde bile yapılabilir. Fakat bilhassa yerli istihlâk için istihsal edilen mal ve hizmet işletmelerinde vukubulur. Bu rada örnek olma, teknik, eğitim ve vasıtasız ortaklık gibi âmiller, hızlı ekonomik modernleşmenin en esaslî bir katsayı unsuru haline gelebi-lir.

Özel teşebbüsün bu cephesi, Amerikan sermayedarları arasında, çok kızgın çatışmalara konu olan yabancı ülkelerdeki faaliyetlerde tam

kontrol veya ortak işletmeleri esas alma meselesi ile doğrudan doğruya ilgilidir. Her iki tarafın görüşü de, genel olarak belirli işletmelerin tecrübelerine dayanılarak, hırslı bir şekilde savunulmaktadır. Ortak teşebbüs, tabiatile, evliliğe benzer; başarısı, ortağın seçimine ve ortaklığa girenlerin kendileriyle getirdikleri eyilimlere bağlıdır. Buna rağmen, ortak teşebbüs taraftarlarının, bir çok hallerde, haklı buldukları görülmektedir. Yerli ortaklarla çalışmanın kısa vâdeli bazı fazla maliyetler ve zorluklar doğurduğu gibi, tabiatile, bazı açık faydaları da vardır; fakat, uzun vâdede, sadece iktisadi kalkınmayı hızlandırmak için değil, aynı zamanda, bahis konusu şirketin kurulduğu memlekette yaşayışının idame ettirilebilmesi için, ortak teşebbüsün faydaları çok daha ağır basmaktadır.

Aynı şekilde, resmi programlarımızla ilgili olarak, özel teşebbüs, çok esaslı ve yapıcı bir rol oynayabilir. Bu rolün gerçekleştirilebilmesi için gerekli bazı tedbirler, Ralph I. Strauss tarafından Dışişleri Bakanlığına sunulan «Expanding Private Investment for Free World Economic Growth - Hür Dünyanın İktisadi Gelişmesi için Özel Yatırımların Genişletilmesi» hakkındaki raporda teklif edilmektedir. Bu raporun hazırlanmasında, bir yardım vasıtası olarak doğrudan doğruya sevkü-idare mukaveleleri uzun uzun incelenmiştir. Bu, esas itibarile, Dean Donald K. David (*) tarafından öne sürülen görüşler uygun olarak, denizaşırı ülkelerde girişilecek bir sanayi teşebbüsünün gerektiği araştırma, plânlama, inşa etme ve işletme faaliyetlerinin gerçekleştirelmesi için bir şirketin hükümet ajanı olarak angaje edilmesinden ibarettir. Bize göre bu, projelerin gerektirdiği inşaat süresince ve siyasî bakımdan çok istikrarsız bulunan memleketlerde, belirli bir süre ile sınırlı olarak tatbik edilebilecek uygun bir âlet teşkil etmektedir. Fakat, özel teşebbüsteki kamuluğu, özel'lik vasfı tamamen ortadan kalkacak bir seviyeye götürmekten kaçınmak, şarttır.

Eğer şartlar, yüksek rizikoya katlanacak sermayeyi çekmeyi imkânsız kılacak özellikte ise, özel teşebbüsün şahsî ve kurumsal ehliyetinden, bir hükümet işini yaptırmak için faydalanmanın uygun olacağı muhakkaktır. Fakat, teşebbüse katılan özel sermayenin rizikonun esaslı bir kısmını yüklenmesini sağlamak suretile piyasa sisteminin kuvvet ve güdü (müşevvik)lerini muhafaza etmek ve yatırımın özel payını yavaş yavaş artırıp genişleterek sonunda işletmeyi tamamen özel teşebbüse devretmek, daha iyidir. Bu suretle, piyasa kuvvetleri, kalkınma yar-

(*) «The New Relationship of Business to Society» *Management's Mission in a New Society*, edited by Dan H. Feen, Jr. (New York, McGraw Hill Book Company, Inc., 1959.

dımı plânlarımızla birleştirilebilir ki bu gaye, bizden fakir memleketlerin kalkınma plânları bakımından da uygun bir hedef olacaktır.

Sonuç

Yerli veya yabancı olsun, özel teşebbüsün, fırsat bulduğu takdirde, değerini isbat edebileceğine inanmak için gerekli bütün sebepler mevcuttur. Ve özel teşebbüs, dünya memleketlerinin çoğunda şiddetle duyulan daha hızlı iktisadi kalkınma ihtiyacının karşılanması gayesine hizmet eden ana unsurlardan biri olarak gitikçe artan bir önem kazanabilir. Fakat hükümet ile özel teşebbüs arasındaki münasebetlerin, ileri sanayi memleketlerindeki şekillerden çok farklı olacağı muhakkak gibidir. Herhangi bir tarafı tutan doktriner peşin hükümler, muhtemelen, karşı taraftan doktriner tepkilerle karşılanacaktır. Hem hükümet ve hem de özel teşebbüs, gayretlerini belirli durumlarda belirli ihtiyaçları karşılamamanın en pratik ve tesirli yollarını arayıp tatbik sahasına koymak fikri üzerinde teksif ettikleri takdirde, başarılı kalkınma ortak hedefine en uygun yolu bulmuş olacaklardır.

*Diğer bütün Sigorta
nevileri ile birlikte ...*

**MAKİNA
SİGORTASI**

**ŞEKER SİGORTA
ANONİM ŞİRKETİ**

- ← Bilimum (çalışma kazası)
- ← Dikkatsizlik, ihmal
- ← Kötüniyet, Sebota
- ← Konstruksiyon hataları
- ← Materyal hataları
- ← Fiziki infilaklar
- ← Kazanlarda su nok.
- ← Sanlıfuj kurvet
- ← Kışadavre
- ← Fıtına
- ← Don

1966
YILINDA

3,5

MİLYON
LİRALIK

tam konforlu apartman
daireleri, çeşitli zengin
para ikramiyeleri

AKBANK

BANKACILIKDA SİGORTANIN ÖNEMLİ HİZMETLERİ

Semih URKON
(Bankacı ve Sigortacı)

Avrupa ve Amerika Bankaları Sigorta hizmetlerinden geniş çapta faydalanmakta ve bankanın ekseri muamelelerinde sigorta tekniğinin sağladığı yardımlardan azami şekilde istifade etmektedirler.

Kredi İşlerinde

Bilindiği gibi Bankalar 7129 No. lu kanunun 46. maddesi gereğince, borç talebeden müşterilerinden bir hesap vaziyeti beyanı (Bilânço) istemekle mükellefdirler.

Müşterilerin, bu hesap vaziyetinde gösterdikleri aktif kıymetlerden, menkul [— emtea, demirbaş, alât-edevat, vesaiti nakliye—] gayri menkul [— bina, makineler, tesisat, gemi —] kıymetlerinin sigortalı olup olmadığı, bankacılar tarafından arandığı ve ele alındığı takdirde, müşterinin aktif kıymetler beyanı, diğer fasıllarla birlikde, bir yandan Banka istihbaratı marifetile doğruluğu tetkik edilirken, diğer yandan medeni ve ticarî bir vesika olan sigorta poliçelerinde beyan edecekleri kıymetler olarak kontrol ve mukayese imkânı doğacaktır. Hesap vaziyeti ile sigorta poliçelerindeki eksik veya fazla beyanlar bankacıyı ikaz edecek ve bunlara istinâden tahsis edilecek kredi limitlerinin tesbit, takdir veya otorize krediler için, umum müdürlüklerine tekliflerinde, bir mesnet teşkil edecektir.

Aktif kıymetlerden gerekenlerin Sigortası mevcut değil ise, o zaman bankacı bunların sigortalarının ilgili olduğu sigorta şirketi marifetile yaptırılmasını sağlar, eğer sigorta müşteri tarafından önceden yaptırılmış ise, her iki şıkda da poliçelerin zeyilnamelerle hak ve menfaatlerini bankası lehine devrettirir.

Bu sigorta işlemi, hem müşteriye ve hem de bankacıyı tahsis ve kullanılan krediler muvacehesinde, bir çeşit garanti ve emniyet altına ala-

cakdır. Çünkü; kredi tahsis ve takdirlerinin önemli mesnetlerinden biri olan maddi varlıkların, sayısız ve elde olamayan sebeplerden hasara uğraması veya yok olması halinde, sigorta poliçesi bu felâket veya zararı derhal karşılayacak, varlığın sarsılması ve dolayısıyla kredinin aksamasını önleyecektir.

İlk bakışta alışılmamış bir işlem olarak, müşteri sigorta primlerini borç aldığı para maliyetine ağır bir külfet telâkki edebilirse de, hakikatte cüzi bir masrafla sağlanan önemli hizmetlerin kıymeti, bankacılar tarafından izah edildiğinde, olay anlayışla karşılanacak ve zamanla müşteri bu tedbirlerin kendi lehine olduğu kanaatine ulaşacaktır.

İşbu sigorta işlemlerinin banka tezgâhları kanalıyla yapılmasındaki teklifimizin tercih ve faydalarına gelince:

Bugüne kadar sigorta şirketleri, ciddi mücadelelere ve 7397 sayılı Sigorta Kanunu takyidatına rağmen, serbest sigorta tezgâhlarından sağlanmış olan sigorta işlerinden beklenen verimli neticeler ve gelişmeleri elde edememişlerdir. Dolayısıyla, şirketler banka tezgâhları kanalıyla gelen sigortaları, işlerinin selâmeti ve neticeleri bakımından öncelikle tercih etmektedirler.

Geniş ve emniyetli bir çalışma sahası arzeden banka tezgâhları sigorta işleri, bir yandan banka müşterileri ve bankacılara müsbet ve verimli hizmetler sağlarken, diğer yandan sigorta endüstrisinin memleket çapında ciddi ve müstekar bir tanıtma ve kalkınma hamlesinde büyük pay sahibi olacaklardır. Günden güne sayıları artmakta olan banka şubeleri, yöneticileri marifetile, bu konuyu ciddiyetle ele aldıkları takdirde, müşteriler yatırımlarını, bankacılar istikrazlarını koruyan medeni ve ticarî bir vesikanın sağladığı faydalardan istifade edecek, diğer yandan sigorta endüstrisi geniş çapta ciddi ve verimli bir gelişme sağlamış olacaktır.

Bankacının müşterisine tahsis ettiği kredi, açık kredi vasfını haiz ise, bu takdirde bankacı müşterisini çok cüz'i tarifeli bir kaza veya hayat sigortası yaptırmaya ikna eder. Bu suretle, her hangi elim bir olay karşısında, zeyilname ile akit anında hak ve menfaatleri banka lehine devredilmiş olan kaza veya hayat poliçesi, mevcut borç bakiyesini amortize edeceği ve müstakrizin geride kalan ailesini de ağır maddî külfetlerden kurtaracağı gibi, bankacı da bu açık kredi işlemleri müvacehesinde bir nevi emniyet ve garanti içinde bulunacaktır.

Mevduat İşlerinde :

Bankaların kredi işlemlerinde açıklanan sigorta işlerinden sağladıkları önemli faydelere ilâveten, geçici dahi olsa, mevduat terâkümü konusunda da, sigorta işlerindeki gelişmenin getireceği hizmetleri kısa ve orta vadeli olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Teamülen, sigorta acenteleri (Bankalar) yangın ve kasko sigortalarından yaptıkları tahsilâtın, her ne kadar 7397 No. lu sigorta kanunu gereğince, şirketlere ödenmesi gerekiyorsa da, hesap mutabakatları sebebiyle, kısa mehillerden sonra mevcut tahsilâtı şirketlerin cari hesaplarına intikal ettirmektedirler. Hatta sigorta işleri geniş olan bankalar nezdinde, Şirketler mevduatlarını uzun zaman bırakmaktadırlar. Dolayısıyla gerek mehiller arasında, gerek şirket cari hesabında biriken mevduattan bankaların faydalanmaları imkân dahilindedir. Hayat sigortaları işlemlerinde ödeme mehilleri biraz daha müsadeli olduğundan bu kısım bankalarca orta vadeli geçici bir kaynak olarak kullanılabilir.

Demek oluyor ki, sigorta işlerinin gelişmesine mütenazır olarak bankaların muvakkat mutabakat hesaplarında ve bilâhère cari hesaplarında biriken yabancı kaynaklar, zaman ile küçümsenemeyecek verimli bir seviyeye yükselecektir.

Bu kısa yazımızla, bankacıların, ciddi olarak ele aldıkları takdirde, sigorta işlerinde hangi usul ve sistem dahilinde verimli neticeler sağlayabileceğini izaha çalışmış bulunuyoruz.

1868

ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
BOL İKRAMIYE
SOSYAL HİZMET

EMNİYET
SANDIĞI

(Basın: 25040)

ALMAN BANKALARI VE PARA POLİTİKASI

Yazan :
Gilbert GUENSER

La Banque'dan Çeviren :
Alp GÜRUS

Son Ekim ay'ı itibarile yayınlanan 1964-1965 devresi raporunda, Alman Özel Bankaları Birliği, Hükümetin ve Emisyon Bankasının para politikasına karşı cephe almıştır. Yapılan incelemede, takip edilen hedeflerden ziyade, kullanılan araçlar üzerinde durulmaktadır. İlk nazarda görüldüğü gibi, mali politikanın konjoktürün seyri üzerindeki etkisi mübalâğa edilmiştir. Bütün partiler birbirile yarış edercesine para istikrarının gerekliliğini kabul etmekle beraber, bu politika lehine davranışları olumlu sayılamaz.

Devlet sektörü özel sektörden daha az müteessir olmuş ve âmme yatırımları, özel sektör yatırımlarında yapılan bir kısıntı sayesinde aynı seviyeyi koruyabilmiştir. Bununla birlikte, prodüktivitedeki ilerlemeler bu sonuncu kategoriye giren yatırımlara dayanmaktadır. İşletmelerin finansman kapasitelerinin frenlenmesi, şüphesiz o an için, iç piyasada bir hafifleme yaratır, fakat uzun vâdeli olarak, ekonomik büyüme ve fiat istikrarı şartlarını ağırlaştırır. Özel Bankalar raporunun ana hatlarından birini teşkil eden bu görüş önemlidir. Zira, bu bankaların teşkil ettiği birlik başlıca üç büyük Alman Bankasını almış beş bölge ve mahalli bankayı, yüz yetmiş altı şahsî bankayı ve almış kadar da özel müesseseseyi bünyesinde toplamaktadır.

1964 yılı içinde cereyan eden olayların kesin sonuçlar çıkarılmasına elverişli olmadığı söylenebilir. İhracaat fazlalığından veya ithalât faktörlerinden ileri gelen enflasyon endişesi geçen yıl o derecede yaygın bir hal almıştı ki, resmî konjonktürçülerin dış ticaret eğilimindeki aleyhe dönüşü fark edebilmeleri için oldukça uzun bir müddetin geçmesi icap etti. Cari ödemeler dengesi 1964 ün ikinci üç aylık devresinden sonra açık vermeğe başlamıştı ve buna rağmen dışardan ithâl edilmiş enflasyon probleminden bahsediliyordu. Yabancı sermaye gelirleri hakkındaki vergi projeleri şimdiden tesirini göstermeğe başlamış-

tı. (1965 başlangıcında kabul edilen bu vergi son Temmuz ayından bu yana uygulanmaktadır)

Bankalar Birliğinin görüşüne göre, ticaret bilançosundaki dalgalanmalar çok kere iç ve dış fiyatlar dengesindeki değişmeye bağlıdır; bu dalgalanmaların sadece konjonktürel faktörlere tabi olduğu söylenemez. Her halde ödeme bilançosundaki açık, moneter bir likidite darlığına yol açmaktadır.

Ekonominin büyümesi, özellikle bankacılık alanında, bir likidite çoğalmasını gerektirir. Bununla birlikte, bankalar, tedavül eden nakit mevcutlarının artırılması ve kanuni karşılıklar oranının yükseltilmesi (Temmuz 1964) sebepleri ile bu likiditelerden mahrum bırakılmışlardır. Banka likiditeleri böylece, 1964 başlangıcından 1965 ortalarına kadar 7 milyar D. Marktan fazla bir azalma kaydetmiştir. Bu azalma, bütün müesseselerde aynı derecede olmamıştır; 1964 senesinde kredi hacminde vukua gelen gelişmede bankalar % 30, tasarruf sandıkları ise % 58 nisbetinde yer işgâl etmiştir. Halbuki kanuni ihtiyatlardaki artış % 37 nisbetinde bankaları, % 45 nisbetinde ise tasarruf sandıklarını etkilemiştir.

Banka likiditeleri üzerinde menfi sonuçlar doğuran vergi borçları hakkındaki tenkit bilhassa serttir. Bu suretle 10 milyardan fazla D. Mark hazine hesaplarına intikal etmektedir. Bu hesaplara yapılacak transferlerin bir nizama ve ödemelerin belirli taksitlere bağlanması mümkündür.

Likidite daralmasına rağmen krediler, ele alınan devrede, süratle artmıştır. Özel teşebbüsler ve devlet sektörüne yapılan ikrazlar 1963'e göre 4 milyar D. Mark fazlası ile, 1964 te 29 milyar D. Mark çoğalmıştır. Kısa vâdeli krediler aynı devrelerde % 7.5 nisbetine karşılık % 10.1, orta vâdeli krediler 14 e karşılık % 10 artmış, uzun vâdeli krediler nisbeten mustakar kalmıştır.

1965 yılının ilk üç aylık devresinde özel işletmelere açılan krediler, özellikle kısa ve orta vâdeli kredi alanında önemli bir gelişme kaydetmiştir. (1964 ün ilk 3 ayında 9.4 milyar D. Mark olan artış, 1965 in aynı döneminde 12.2 milyar D. Mark'a yükselmiştir)

Bu gelişme «konjonktürel» denilen ve ekonominin daha ziyade kısa vâdeli olarak borçlandığı bir büyüme devrinin karakteristiğini teşkil eder. 1965in ortalarından bu yana, otofinansman gerileme halinde dir ve teşhizat yatırımlarının bu yüzden dış kaynaklardan karşılanması zorunlu olmuştur.

Bankalar Birliği, kanunî ihtiyat nisbetlerinin yükseltilmesi, öde-

*) Alman Merkez Bankası

me dengesi açığı ve kupon vergisinden ileri gelen likidite daralması ile Bundesbank (*) in mutedil iskonto fiatı politikası arasındaki tezatı sert bir şekilde ortaya koymaktadır. Krediyi pahalandırmaksızın parayı kıtlaştıran bir kısma politikası, bankalar kredilerini tahdit ettikleri takdirde her şeyden evvel borç alana zarar verir. Zayıf bir iskonto politikası sert bir likidite politikasına yol açar. Bu da resmi fiatlarla serbest fiatlar arasında bir ahenksizliğe sebebiyet verir. Mali piyasadaki pahalı ikrazlara nazaran nisbeten daha az pahalı banka kredilerindeki gelişme sebeplerinden biri de budur.

Mali piyasa, özellikle obligasyon fiatlarındaki önemli düşüşler sebebiyle, Bankalar Birliğinin dikkatini çekmektedir. Başka memleketlerde, randıman fiatlarındaki yükseliş ve cari fiatlardaki düşme monetar tahditleri de beraberinde getirir. Almanya'da, buna karşılık, obligasyon fiatlarındaki düşme olağanüstü bir genişlik arz etmektedir. Bu durum, banka likiditelerinin daralması ve kupon vergisi sebebiyle yabancı alıcıların gösterdiği çekimserlikle izah edilebilir. Bundesbank ve amme müesseseleri, fiatlardaki düşmeyi tahdit etmek maksadile destekleme alışları ile buna müdahale etmek zorunda kalmışlardır.

Düşüşe rağmen, oldukça önemli miktarda kıymetli evrakın sermaye piyasasına plase edilmesi mümkün olmuştur. Brüt emisyon miktarı 1964 te bir evvelki seneden %12 fazlası ile 20 milyar D. Marka ulaşmıştır. Amortisman tenzilinden sonra artış nisbeti % 23 tür. Sabit gelirli menkul kıymetler, brüt tutarları itibarile 17.8 milyara ulaşmıştır. 1965 in ilk üç aylık döneminde emisyonlar 9.5 milyara baliğ olmuştur. Bunun 7.7 milyarı obligasyon, 1.8 milyarı aksiyondur. 1964 te yapılan emisyon miktarı Birleşik Devletlerden sonra ikinci sırayı işgâl etmekte, İtalya, Büyük Britanya ve Fransadan evvel gelmektedir.

Mali piyasanın detaylı bir etüdü sonucunda Bankalar Birliğinin vardığı kanaate göre, bu piyasa devlet bütçesindeki açığın ağırlığını taşımak zorunda kalmaktadır. 1965 başlangıcında Devlet yetkililerinin 5.5 milyar D. Marklık bir istikraza baş vuracaklarını ilân etmeleri faiz nisbetlerinde bir artış ihtimalinin belirmesine ve piyasanın esasen hassas olan dengesinin bozulmasına kâfi gelmiştir. Son aylar içinde, bu istikrarsızlık belirli bir hal almıştır ve böyle bir depresyon ileri derecede sanayileşmiş bir memlekette kabule değer gözükmemektedir. 1964 ün başlangıcında, % 6 faizli istikrazlar % 101 fiat ile iyi bir şekilde plase edildiği halde buna benzer bir istikraz bir buçuk sene sonra ihraç fiatının ancak % 90 ı ile muamele görebilmektedir. Bankalar bu fiat düşmelerinden o derecede zararlara uğramışlardır ki yetkili makamlar sermayenin faiz nisbetlerinde bir değişiklik yapmaya imkân bulamamışlardır. Hürriyet rejimindeki kredi piyasalarında mevcut olan kısa

ve uzun vâdeli ikraz faiz nisbetleri arasındaki yakın bağlılığa artık Almanya'da raslanmamaktadır.

Tasarrufun, 1960 ilâ 1964 senelerinde ortalama % 26.4 nisbetinde önemli bir kısmını (bu nisbet Fransa'da % 20.5, İtalya'da % 15.7, Birleşik Devletlerde % 14.7, İngiltere'de % 13.3 dür) masseden devlet maliyesinde bir düzenlenme zorunluluğu kendini hissettirmektedir.

«Serbest ekonomide serbest rekabet» balığı altında Bankalar Birliği geniş ölçüde istatistiki bilgileri ihtiva eden bazı mevzuları ortaya atmıştır. Bunlar kısaca şöyle hülâsa edilebilir;

1) Bilânçoların toplamlarına göre kredilerin takriben beşte üçü devlet kurumlarına aittir. İtalya ve Fransa'dan sonra, Almanya, endüstrinin en fazla devlet kredisine tâbi olduğu bir Batı Avrupa Ülkesidir. Tasarruf sandıkları ve havale merkezleri sahalarını gitikçe bankalar aleyhine genişletmektedir.

2) Hisseli şirketlerin kârlarından % 63 nisbetinde vergi alınmaktadır. Bu şekilde kurulmuş bankaların kârları da aynı nisbette vergiye tabiidir. Buna karşılık, tasarruf sandıklarının vergi nisbeti % 15 civarındadır. Bu % 48 nisbetindeki avantaj, Birinci Dünya Harbinden evvel % 4 ilâ % 5 den ibaretti. Böyle bir imtiyaz «çağ dışı» olarak mütalâa edilebilir.

3) Tasarruf sandıkları her nev'i banka muameleleri yapma imkânını elde etmişlerdir, bu muameleler en fakir sınıfların küçük mevduatını kabul etmekten ibaret olan esas amaca asla uygun değildir. Nitekim tasarruf hesap cüzdanlarının 1950 de 178 D. Mark olan ortalama bakiyesinin 1964 te 1.618 D. Mark'a yükselmiş olması da bu müşahadeyi desteklemektedir. Bununla birlikte tasarruf sandıkları imtiyazlı durumlarını haklı gösterebilmek için «rekabette hafifletici bir rol oynadıklarını» iddia etmektedirler.

Nihayet Milletlerarası problemlere de değinen Bankalar Birliği, son Haziran ayında vukua gelen krizden sonra müşterek Pazar'ın akıbeti üzerinde de durmaktan geri kalmamıştır. Bankalar, ekonomik birliğin cesaretle ve realist bir şekilde devamını temenni etmektedirler. Almanya'nın Avrupa İktisadî İş Birliği ile yaptığı ticaretin öneminin de şüphesiz böyle bir temenni de hissesi vardır.

Gerçekten, Almanya'nın Müşterek Pazar Memleketlerine yaptığı ihracat 1958 de % 27.3 nisbetinden 1964 te % 36.4 nisbetine yükselmiştir, bu nisbet 1965 te % 35.7 e düşmüştür. Almanya'nın ticarî mübadeleleri ve bilhassa ödeme bilânçosu Federal Bank'ın para politikasının yeniden gözden geçirilmesini gerektiren bir eğilim değişikliğine işaret etmektedir.

Dr. Mustafa A. AYSAN

(Dergimiz Yönetim Komitesi Üyesi)

Mustafa A. Aysan 1933 yılında Tarsusta doğmuştur. Evlidir ve bir çocuğu vardır.

M. Aysan 1952 yılında Tarsus Amerikan Kolejini ve 1957 yılında İktisat Fakültesini bitirmiş, Temmuz/1957 - Haziran/1959 tarihleri arasında Harvard Business School'da iki yıl okumuş ve Master Of Business Administration derecesini almış, 1962 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde İktisat Doktorasını vermiştir.

M. Aysan halen İktisat Fakültesi ve bu Fakülteye bağlı İşletme İktisadi Enstitüsünde Öğretim Üyesidir. İşletme İktisadi Enstitüsünün aynı zamanda Genel Sekreterliğini yapmaktadır.

M. Aysan Türkiye Ekspert Muhasipler ve İşletme Organizatörleri Derneğinin de Genel Sekreteridir. Ayrıca, İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonunun Muhasebe Alt Komisyonunda uzman olarak görevlidir.

Muhasebe, Maliyet Muhasebesi, Mali Müesseselerin İdaresi ve Finansman Mustafa Aysan'ın ihtisaslaştığı konulardır, Kendisi İngilizce bilmektedir.

Eserleri

1) Muhasebenin Temelleri (Essentials of Accounting) Paton ve Dixon'dan tercüme. 1965 yılında yayınlanmıştır.

2) Kamu İktisadi Teşebbüsleri için Muhasebe Teklif ve Tavsiyeleri (Ortak eser), 1962 yılında yayınlanmıştır.

3) Türkiye Bankalar Birliği için Hesap Vaziyeti ve Tahlil Esasları, 1962 yılında Bankalar Birliği tarafından yayınlanmıştır.

4) Maden Kredi Bankası T.A.Ş. hakkında bir etüd, 1961 yılında yayınlanmıştır.

5) Makine ve Sanayi T.A.Ş. hakkında bir etüd. (Doktora tezi)

6) Çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan makale ve etüdüler.

Okuyucu Soruları :

Samsun'dan bir okuyucumuzun sorusu :

S o r u : Bankaların bir şahsa açabileceği kredinin âzami haddini o şahsın varlığına ve iş kabiliyetine göre tayin ve tesbit eden kanuni hükümler mevcut mudur?

C e v a p : Bankalar Kanunu bir bankanın bir şahsa açabileceği kredinin miktarını kendi sermayesiyle tahdit ettiği ve muayyen bir ölçüye bağladığı halde, mukabil tarafta bir şahsın varlığına ve iş kabiliyetine göre bankalardan ne miktarda ve nisbette kredi alabileceği mevzuuna temas etmemiştir.

Bu mevzu tatbikatta çok mühimdir. Bankaların risk ihtimalleri ve alacaklarının tahsil kabiliyetini kaybetmesi halleri hep bu kredi kabiliyetinin iyice ölçülememesinden ve azalmasından ve bankalar arasında bir kredi kontrolü tesis edilememesinden ileri gelmektedir.

Kredi kabiliyeti mevzuunda riskler önleyici ve tanzim edici umumi hükümlere ihtiyaç vardır. Merkez Bankasının kredi muamelelerine ait malûmat toplama selâhiyeti, risk vaziyetleri hakkında bankaları tenvir vazifesi, protestoları toplayıp bankalara tebliği ve Bankalar Birliğince tesbit edilen, Bankaların istihbarat yönetmeliklerinin ihtiva edeceği esaslar bu sahada bankalar bakımından faydalı bir kontrol vasıtası olsa da, Bankalar kanununa da bir firmaya muhtelif bankalarca açılacak azami kredi miktarına dair bir kayıt konulması yerinde bir ihtiyat tedbiri olabilir.

G Ü N E Ş SİGORTA ANONİM ŞİRKETİ

— Yangın

— Kaza - Trafik

— Nakliyat

— Hayat

— Bütün sigortalarınız için

Poliçelerinizi yaptırmadan evvel muhakkak şirketimize danışınız.

M E R K E Z

İstanbul, Beyoğlu, İstiklâl Cad. No: 168 Kat: 3 - 4 - 5

Umum Müdür : 49 45 35 Santral : 49 73 45

Ankara Şubesi : Yenişehir İzmir Cad. Aydın Apt.

Tlf : 17 55 09 — 12 62 92

İzmir Şubesi: Fevzi Paşa Bulvarı Azim Han Tl: 33620

Vakıflar Bankası, Öğretmenler Bankası, İstanbul Bankası acentelerimizdir.

Memleketin her yerinde teşkilâtımız mevcuttur.

G REKLAMINIZI
GAZETE VE DERGİLERLE
DEĞERLENDİRİN!

BASIN İLÂN KURUMU

**YURT İÇİ VE YURT DIŞI REKLÂMLARINIZ İÇİN
HİZMETİNİZDEDİR .**

Genel Müdürlük .

Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 27 66 00 - 27 66 01

Teiograf adresi : BASINKURUMU

(Basın: 8135)